

Hovánszki Mária

Az *Im! artzunkra borúlunk...* keletkezéséről és szerzőjéről

(Verseghy Ferenc *Keresztény Ajtatósságok* című kézirata alapján)

Az *Im! artzunkra borúlunk...* kezdetű első magyar nyelvű miseének-sorozat szerzősége az ének megjelenése óta kérdéses a szakirodalomban. Mivel az éneksorozat Verseghy kézírásában maradt fenn, kiindulópontunkat ez képezte. A keletkezéstörténet rekonstruálásához szükséges volt a miseéneket tartalmazó *Keresztény Ajtatósságok* című Verseghy-kézirat kontextusának és művelődéstörténeti háttérének a feltárására, jelen tanulmány így a miseének műfaja mellett kitér a reformkatolicizmus Magyarországi jelenlétére, a kéziratban található misefordításra, illetve az *Im! artzunkra borúlunk...* egyéb forrásaira is.

Hovánszki Mária (Debrecen) az MTA TKI-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport tudományos munkatársa.

A kéziratok felépítése és recepciótörténete

A magyar nyelvű imákat, litániákat, miseszöveget és miseénekeket tartalmazó, cenzori engedéllyel ellátott *Keresztény Ajtatósságok* című Verseghy-kéziratnak két példányát ismerjük: az egyik 1785-ből, a másik 1786-ból való.¹ Az 1785-ös kéziratban van néhány olyan kifejezésbeli javítás, ami az egy évvel későbbire át van vezetve, az 1786-os tehát ennek tisztázata, ugyanakkor még az 1786-os kéziratban is vannak újabb javítások, ami az 1823-as győri *Magyar Kis Officium*² ismeretében nyer majd jelentőséget.

A címlapon a következő olvasható: „*Keresztény Ajtatósságok: / Versegi által / Die Zuschrift zum zweyten Kupfer [Ajánlás a második rézmetszethez] / és Felebarátodat. / Minden napra / Nyomtatott Pesten Trattneri / Betökkel. / Die Zuschrift zum ersten Bild: [Ajánlás az első rézmetszethez] / Szeresd az Istent.*” A kötet tehát egy mottóval és ahhoz tartozó rézmetszetekkel kezdődött volna „*Szeresd az Istent / és Felebarátodat*” felirattal (a szerzői utasítás alapján a kiadással

¹ Bp., Egyetemi Könyvtár, A89. (42: Ex Consilio Budae 17a Julii anno 1785o celebrato. Imprimatur: C. Josephus Haller]; OSzK Kézirattár, Quart. Hung. 292. (29a: Ex Consilio 22 Aug. Budae 1786 celebrato Imprimatur Totum: Comes Josephus Haller.) A tanulmányban a lapszámok az 1786-os kézirat paginálására vonatkoznak.

² *Magyar Kis Officium, avagy: Mindennapi Ájtatos Gyakorlások, melyekben minden Időre alkalmaztattott Imádságok és Énekek találtattnak.* Streibig Leopold' betűivel, Győr 1823. 26–61: A' Szent Mise előtt, Mise a' Szent Háromságról, 269–278: A' Szent Mise alatt.

megbízott nyomdász német volt). Az 1786-os kézirat Mutató Táblája szerint a kötetek a következőket tartalmazzák:³

<i>Reggeli Imádság</i>	5. [4, 2a]
<i>A' Szent Mise előtt ajánlás</i>	10. [6, 3a]
<i>Mise a' Sz[ent] Háromsággról</i>	12. [7, 3b]
<i>A' Szent Gyónás, és a' Részesülés előtt</i>	57. [29, 14a]
<i>Esti ajtatosság</i>	65. [32, 16a]
<i>A' Sz[ent] Miséhez Enekek [Im! artzunkra borúlunk...]</i>	67. [33, 16b]
<i>Minden Szentekről Litania</i>	80. [42, 21a]
<i>Imádság az Országgló Fejedelemért</i>	95. [49, 24b]
<i>Imádság az egisz Kereszténységért</i>	96. [50, 25a]
<i>Lauretomi Litania</i>	99. [51, 25b]
<i>Salve Regina</i>	104. [54, 27a]
<i>Prédikátzio előtt-való Enek</i>	105. [55, 27b]
<i>Hit, Reménség, és Szeretet</i>	106. [56, 28a]

Bár a pálos rend időközben történő feloszlatása miatt az imakönyv végül kéziratban maradt,⁴ két szövegegysége más kiadványokban már korábban megjelent. Az *Im artzunkra borúlunk...* kezdetű miseének-sorozat 1785-ben és 1786-ban többször is napvilágot látott,⁵ a *Mise a' Sz[ent] Háromsággról* mise-

³ OSzK Kézirattár, Quart. Hung. 292, 29b (59). [1786-os kézirat] A címek mellett – melyek többnyire a főszövegben olvashatók rövidített formái – itt már a leendő nyomtatvány oldalszámái szerepelnek, amit Verseghy nyilvánvalóan egy előzetes nyomdakész példány alapján írt be, és ami természetesen nem egyezik a kézirat oldalszámozásával. (Verseghy a megfelelő helyeken a főszöveg margóján is feltüntette a tervezett nyomtatvány oldalszámait.) E kettősség miatt a mutatóban szereplő oldalszámok mellett zárójelben előbb a kézirat oldalszámozását, majd a kéziratári paginálást is megadtuk.

⁴ A pesti rendházban 1786. március 20-án reggel olvasták fel a rend eltörlésére vonatkozó császári rendeletet. Verseghy ezután április 24-én Egerbe utazott az édesanyjához, onnan június 8-án Bécsbe ment, majd előbb Egerbe tért vissza az odavaló letelepedés szándékával, végül azonban augusztus közepén Budára költözött. Augusztus 20-án vetette le hivatalosan a pálos rend ruháját. L. CSÁSZÁR Elemér: *Verseghy Ferenc élete és művei*. A Magyar Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának Kiadása, Budapest 1903. 21–30.

⁵ *Énekek Könyve szükséges Litaniákkal és Imádságokkal A' Magyar Keresztény Katolika Anyaszentegyház Szolgálatjára Székes Fejérvári Püspökségben*. Fűskuti Landerer Mihály, Pest 1785. 37–46: *A' Szent Misének minden részeire alkalmaztatott Ének*. / *Hatodik Pius Romai Pápától ki-adattatott imádságos könyvetske, Mellyben Az Ur Imádságának, Angyali Idvözletnek, [!] és az Apostoli Hit-Vallásnak magyarázaja [!] foglaltatik, ez után a Fő Jóságokról egynéhány Litániák, az Oltári Szent Áldozat előtt, alatt, és után mondandó buzgó Könyörgések; a Szent Péterhez való ahitatos Ének, és Imádság következnek. Ezekhez ragasztatik ama nem régen ki-nyomtatott új Ének, melly a Szent Misének minden részeihez alkalmaztatott. Magyarra fordítatott a tihanyi klastromban. Találtatik Miller Jakab maradékinál. Streibig József által, Győr 1785. / *A' Szent Misének Minden Réseihez Alkalmaztatott Ének*. Streibig József betűivel, Győr [1785]. / *A leg-fogatosbb imádságok, Mellyeket Hatodik Pius, romai pápa ő szent-sége meg-magyarázott. A Szent Miséhez tartozandó Énekek edgyütt*. Bécs 1786. / *A' Szent misének Minden Réseihez Alkalmaztatott Énekek*. Wéber Simon Péter, Pozsony 1786.*

fordítás pedig más magyarításban ugyan, de már 1763-tól elérhető volt magyar nyelven.⁶ Ez utóbbi önnön jelentőségén túl Versegghy inspirációs forrásához is elvezet bennünket. Előbb azonban a *Keresztény Ajtatosságok* recepciótörténetéről kell néhány szót ejtenünk.

Az 1786-os kötetről, mint „Versegghy egy eddig ismeretlen munkájáról” 1900-ban tudósított Császár Elemér. Császár ekkor még nem ismerte a másik kéziratot, ezért nézete szerint az „valószínűleg abban az időben [készült], amikor Versegghy, hogy ellenségei üldözését kikerülje, Egerben az anyjánál tartózkodott”,⁷ azaz 1786 márciusa-júniusa közé, a pálos rend közvetlen feloszlatása utánra tette az 1786. augusztus 22-én cenzori imprimaturrellátott mű keletkezését. Az imádságok jellemző sajátosságának „az igazi, felekezeti vonásoktól ment vallásosságot” tartotta, melyekben „emelkedett, erőből duzzadó nyelven szólal meg egy vallásos szív; igazi lélekből fakadó imák.”⁸ Ezután, bár 1903-as monográfiájának lábjegyzetben már említette, hogy a kézirat saját kezű másolata megvan az Egyetemi Könyvtár Kézirattárában, mivel alapvetően átvette korábbi tanulmányának gondolatait – ti. a szövegeket mind Versegghy-ének tartotta, és az 1786-os egri tartózkodás időszakára tette a keletkezést –,⁹ hogy az abban lévővel ne kerüljön ellentmondásba, nem közölte, hogy az egyetemi kézirat 1785-ös imprimaturrellátot rendelkezik. Az énekek szerzőségének problémáját csak az 1910-es *Versegghy Ferencz kisebb költeményeinek* kritikai kiadásban vetette fel, mivel közben szembesült azzal, hogy az *Im! artzunkra borúlunk...* miseének-sorozat 1785-ben megjelent a sem kottákat, sem nótautalásokat nem tartalmazó *Énekek Könyvében*. Bár itt is utalt arra, hogy létezik egy másik kézirat is a budapesti Egyetemi Könyvtárban, „mely ugyan-csak Versegghy kezeírása, és az előbbivel betűről-betűre megegyezik”,¹⁰ azt azonban, hogy ez 1785. július 17-én kapta meg a cenzori engedélyt, most sem írta le. Az énekeket tehát, mint feltehetően, de nem kétségtelenül Versegghy-éit, függelékben közölte.¹¹ Császár feltételezése szerint a fordítást Ányos kérésére Versegghy készítette, ami aztán Ányos halála után postumus, 1785-ben jelent meg az Ányos által szerkesztett *Énekek Könyvében*, egy évvel később pedig Versegghy is beemelte saját imakönyvébe. Ha nem így történt volna, akkor

⁶ *Lamindus Britaniusnak, avagy Muratorius Lajos Antalnak, A' Felséges Mutinai Hertzeg' Könyvtartó háza' Fő gondviselőjének, A' keresztény embernek valóságos áhítatoságáról költt munkája: Melly Előszőr Olaszból Deákra fordítatott Lamé Bernárd által; most pedig Magyar nyelven ki-botsáttatott.* Bauer Károl József, Püspöki Könyv-Nyomató, Eger 1763. 178–192: Tizen hetedik rész. A' Misének kezdete vagy be-menetele egész a' Canon-ig meg-magyaráztatik; 193–206. Tizen nyóltzadik rész. A' Misének végig való folytatása.

⁷ CSÁSZÁR Elemér: „Versegghy imádságos könyve”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 10 (1900) 488–491, 490.

⁸ Uo. 490–491.

⁹ CSÁSZÁR Elemér: *Versegghy Ferencz élete és művei*. Budapest 1903. 26–27.

¹⁰ VERSEGGHY Ferencz: *Összes költeményei, I. kötet, kisebb költemények*. Kiad. CSÁSZÁR Elemér és MADARÁSZ Flóris. Franklin-Társulat, Budapest 1910. 315.

¹¹ Uo. 317–322.

„Verseghyt nemcsak szemérmetlen, hanem együgyű plagizátornak is kellene tartanunk.”¹² A lírai formájú miseének-sorozat tehát, bár bizonytalan szerzősége miatt függelékben, de mégiscsak bekerült a Verseghy életműbe. A kézirat teljes anyaga jóval később, 1982-ben jelent meg a *Verseghy kiadatlan írásai* című sorozatban Deme Zoltán következő jegyzetével: „Erős profán érzületről tanúskodik ez a kötet, olykor több évszázados egyházi szövegek vannak itt könnyed hangú, rokokó tónusú versekbe rendezve. Ájtatos miseénekek például: amelyeket csábító, gyönyörre vágyó német szerelmes dalok dallamára írt.”¹³ Deme (alapvető filológiai kutatások nélkül) láthatóan átvette Toldy Ferenc 1865-ös Verseghy-kiadásától a szakirodalomban folyamatosan jelen lévő, mind a mai napig elterjedt „világi, profán” érzületű papköltő toposzát,¹⁴ és alkalmazta ezt a *Keresztény Ajtatósságok* szövegeire. Pontosabb információt azonban nem kapunk az állítólagos szerelmes dallamokról, illetve azt sem tudjuk meg, hogy miért látta a közreadó – Császárral szöges ellentétben – „könnyed hangú, rokokó tónusú verseknek” az *Im! artzunkra borúlunk...* darabjait. Emellett Deme sem tud arról, hogy a *Keresztény Ajtatósságok*ban olvasható misefordítás, bár Verseghy neve nélkül, de 1823-ban napvilágot látott,¹⁵ így az nem tekinthető „Verseghy kiadatlan írásának”.

Mivel Császár Elemér a miseének-sorozattal kapcsolatban felvetette a szerzőség problémáját, ez újra és újra kérdésként merült fel a szakirodalomban. Bár a probléma a modern szerzőközpontú irodalomfelfogás szerint nyilvánvalóan fennáll, a kiindulópont mégiscsak két tévedésen alapul. Egyrészt, hogy a kutatók elfogadva Császár Elemér megjegyzését az Egyetemi Könyvtárban lévő autográf megnézésétől eltekintettek, és az OSzK-ban lévő példányt használva mindannyian csak az 1786-os dátumot látták, így az 1785-ös keletkezés fel sem merült (márpedig a kérdésfelvetést csupán az Ányos által szerkesztett kötet 1785-ös, illetve Verseghy kéziratának 1786-os datálása okozta), másrészt, hogy a miseének-sorozat 1785-ben nemcsak az Ányos által szerkesztett *Énekek könyvében* jelent meg, hanem a Tihanyban ismeretlen szerző által fordított *Hatodik Pius Romai Pápától ki-adattatott imádságos könyvetske* győri kiadásában is. Verseghy imakönyvében tehát harmadjára látott volna napvilágot ugyanabban az évben. Tegyük hozzá, hogy amennyiben Császár Elemér az 1785-ös kézirat szerint datálja a *Keresztény Ajtatósságokat*, akkor Verseghy szerzőségét nem is kérdőjelezi meg, e félreértésért tehát végső soron hálásak lehetünk neki.

¹² Uo. 316.

¹³ *Verseghy Ferenc kiadatlan írásai*, I. Kiad. Deme Zoltán, szerk. Szurmay Ernő. Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok 1982. 11–40, 263. (A jegyzet nem szól arról, hogy a Mise-Énekek a 18–19. században többször is megjelent különböző katolikus egyházi énekeskönyvekben.)

¹⁴ Ld. *Verseghy Ferenc összes költeményei*, I. kötet: Szövegek, II. kötet: Jegyzetek. Kiad. HOVÁNSZKI Mária, RMKT XVIII. század XVIII. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2021. II/27–31.

¹⁵ *Magyar Kis Officium...* (ld. 2. jz.)

(első kitérő)

Muratori hatása Magyarországon

A könyv, amiben a latin mise fordítása, egyszersmind annak magyarázata először jelent meg magyarul, és amit címében is idéz Verseghy kézírata, az 1763-ban Egerben közreadott *A' keresztény embernek valóságos áhítatosságáról*.¹⁶ A mű Ludovico Antonio Muratori (1672–1750) *Della regolata divozione dei cristiani*ájának a fordítása, amit Koller Ignác veszprémi püspök (1762–1773) kérésére Séllyei Nagy Ignác (1733–1789), a Mária Terézia által 1777-ben alapított Székesfehérvári Egyházmegye későbbi első püspöke (1777–1789) ültetett át magyarra. Séllyei Rómában folytatott tanulmányainak köszönhetően személyesen is ismerte XIV. Benedek pápát (1740–1758), illetve a Muratori nevéhez kötődő reformkatolikus törekvésekkel is itt találkozott, melyeket aztán ő is elkötelezetten képviselt hazánkban.¹⁷

Muratori a XVIII. századi katolikus felvilágosodás egyik legjelentősebb alakja, aki a XVIII. század elején-közepén a felvilágosodás gondolatmenetének megfelelően újíttotta meg az egyházi tanításokra vonatkozó nézeteket. Mivel ezeket a jezsuiták támadásai ellenére XIV. Benedek pápa is jóváhagyta, a reformkatolicizmus néven terjedő irányzat az egyházon belül a haladó szellemiséget képviselte. Muratori sikere és hivatalos elismertsége abban rejlett, hogy egyrészt az eretnkségeket és a tévtanításokat (többek között a janzenizmust)¹⁸ a katolikus dogmatika szerint elutasítva semmilyen módon nem ütközött a katolikus egyház szervezeti és tanítói hivatalával, másrészt a korabeli igények szerint a lelki megújulásra helyezve a hangsúlyt elmarasztalta a népies-babonás vallásgyakorlatokat, az azokkal való visszaéléseket, és mindenekelőtt a szociálisan is érzékeny felebaráti szeretettel áthatott keresztény ajtatosság gyakorlására ösztönözte a híveket.¹⁹ Ezzel összefüggésben rendkívül fontosnak tartotta a papképzés színvonalának növelését, hiszen csak a művelt, képzett papok szállhatnak szembe a babonás népi vallásossággal, azok képesek felvilágosítani, valódi vallásosságra nevelni a köznépet.²⁰ Muratori ennek megfelelően a Bibliát és a szentmisét helyezte a középpontba, és el-

¹⁶ Lamindus Britaniusnak... (ld. 6. jz.)

¹⁷ SZELESTEI N. László: „Séllyei Nagy Ignác székesfehérvári püspök két imakönyvéről (1781, 1789)”, *Magyar Könyvszemle* 132 (2016) 319–336.

¹⁸ TÜSKÉS Gábor: „A janzenizmus kutatásának néhány kérdéséhez”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 119 (2015) 161–180.

¹⁹ LUKÁCSI Zoltán: *Szószerk és világosság. A magyar katolikus prédikáció a felvilágosodás korában*. Győr 2013. 19–31.

²⁰ „A közboldogság eléréséhez még hozzájárulnak a megfelelően képzett, tudományokban jártas bírók és orvosok. Egy ilyen, megfelelő oktatáson alapuló társadalom érheti el a közboldogságot.” Lodovico Antonio MURATORI, *Della carità Cristiana in quanto essa è amore dell' prossimo, trattato morale* [...]. Bartolomeo Soliani, Modena 1723. 209–214. Magyarra fordítva idézi DÓBÉK Ágnes: „Az egri szeminárium tankönyvei (1754–1761)”, in Bajáki Rita (szerk.): *Lelkiség és oktatás a régi Magyarországon*. MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest 2018. 47–55.

utasította az Isten és a felebarát szeretetére nem ösztönző, túlzó, önmagáért való szenttiszteletet. Igyekezett megtisztítani a római kalendáriumot a történelmi hitel nélküli szentektől, és a nép tehermentesítése miatt szükségesnek tartotta az ünnepnapok és kultuszok csökkentését.²¹ Mivel a valódi áhítat nyilvánvalóan lehetetlen a mise szövegének megértése nélkül, alapvetőnek tartotta annak nemzeti nyelvekre való lefordítását. A szentmise eredendően közösségi létmódja miatt fontosnak vélte továbbá a hívők bevonását a szent cselekménybe, ezért a misefordítást értelmezve végig is magyarázta azt a *Della regolata divozione dei cristianiban*.²² Gondolkodásmódját erősen áthatotta a felvilágosodás természet-központúsága.²³ Hatása egyházpolitikailag (Mária Terézia és II. József erőteljesen támogatta a reformkatolicizmust), művelődés-történetileg és eszmeileg is kézzelfogható volt Magyarországon.²⁴ Művei ismertek és keresettek voltak, a század folyamán két könyvét is lefordították hazánkban latinra, majd magyarra.²⁵ A *Trattato della Carità Cristiana, in quanto essa è amore del prossimo* (Velence, 1723) Schupanzig András pozsonyi kanonok latin fordításában *De Charitate Christiana* címen 1763-ban jelent meg Esztergomban Barkóczy Ferenc hercegprímásnak, esztergomi érseknek ajánlva,²⁶ majd *A' nagy parantsolatnak tudniüllik a' felebarati szeretetnek igaz magyarazatja* címen 1776-ban Bécsben Galfalvi Ozdi Ferenc fordításában magyarul is nap-

²¹ „Böven vagynak a' közönséges Anya-Szent-Egyházban az áhítatosságról, és az Isteni félelemről írott könyvek; a' régieken kívül, mellyek majd nem számlálhatatlanok, felesek már az újak-is, mellyek naponként jönnek világosságra. [...] sok bólt személyek illyen könyvek', 's könyvetskéknék bövségét nem hagyják helybe, az olyanoknak kivált, mellyek majd nem minden nap újabb, újabb áhítatosságot akarnak bé-hozni [...] Az én első, és fő tzéлом ezen munkátskában nem más, hanem hogy meg mutassam világosan, miben áll az igaz, és üdvességes áhítatosság? Ezt különböztetvén azon áhítatosságoktól, mellyeken az áhítatosságnak tsak a' színe vagyon, illetlenül nem hagyom azokat-is, mellyekben a' hamis Isteni tisztetnek, vagy leg-alább a' színe találatik.” Lamindus Britaniusnak... (ld. 6. jz.) 2-3.

²² Ennek fontosságáról, illetve a Sellyei által fordított 1763-as magyar nyelvű kiadásról ld. SZELESTEI N. László: „Magyar nyelvű szentmiseszöveg-fordítások a 18-19. században”, *Magyar Sion Új Folyam* 13. 55 (2019) 99-114. (Szelestei nem említi a Verseggy-kéziratokban fennmaradt, feltehetően Verseggy által készített fordításokat.)

²³ Isten „mind tsak azokat parantsollya, amiket a természet törvénye magunk javunkra tőlünk kivan és amellyek elmulasztása kárunkra válik vagy boldogságunkat fogyasztja.” Lamindus Britaniusnak... (ld. 6. jz.) 7. „Ezen szeretetnek nagy kötelességére maga a természet tanít minket [...] a természeti törvény annyira connaturata a legfelsőbb teremtő elvvel, ami Isten, hogy a természetnek nem engedelmeskedni annyi, mint Istennek nem engedelmeskedni.” *A' nagy parantsolatnak tudniüllik a' felebarati szeretetnek igaz magyarazatja*, mellyet hajdon irt Muratorius Lajos Antal, most pedig fordított Galfalvi Ozdi Ferenc. Trattner Tamás, Bécs 1776. 4.

²⁴ SZELESTEI N. László: „Ludovico Antonio Muratori művei Magyarországon a 18. század második felében”, *Magyar Könyvszemle* 116 (2000) 27-42.

²⁵ KÓKAY György: „Muratori és Magyarország I.: Muratori műveinek hazai elterjedtsége a 18. században”, *Magyar Könyvszemle* 114 (1998) 193-206, 194.

²⁶ *Trattato della Carità Cristiana, in quanto essa è amore del prossimo*. Velence 1723.

világot látott, aki Mária Teréziának ajánlotta a művet.²⁷ A másik kedvelt Muratori-mű a fentebb már említett, többek között a szentmise szövegét népnyelven közreadó *Della regolata divozione dei cristiani* (Velece, 1747) 1756-ban Bécsben latinul,²⁸ majd 1763-ban Egerben magyarul jelent meg. Népszerűségükre utal, hogy a fordításokon túl számos *liber gradualis* is közölte őket.²⁹ E két Muratori műnek nagy szerepe volt a jozefinista egyházi reformok előkészítésében,³⁰ utolsó, *Della publica felicità* (1749) című könyvének egyik fejezetét pedig szinte teljes egészében követte Mária Terézia és II. József egyházpolitikai programja.³¹

(második kitérő)

Verseghy és a reformkatolicizmus

Verseghy tizenkét évesen, 1769-ben került Egerbe. A pesti piaristáknál tanuló fiút az Egerbe újonnan férjhez ment édesanya ekkor vitte át az egri jezsuita gimnáziumba, 1771-től 1777-ig pedig a város papképző szemináriumában tanult. Eger Verseghy tulajdonképpeni ifjúságának színhelye volt, az a hely, ahová majdan ismét megözyvegyült édesanyjához időről-időre ellátogatott.

A város Barkóczy Ferenc püspökségétől kezdve a reformkatolicizmus egyik hazai fellegrára volt. Barkóczy, kora egyházi, kulturális és politikai életének egyik központi alakja, 1745 és 1761 között volt a város püspöke (1761-ben Mária Terézia Esztergomba helyezte, ahol érsekké, később pedig hercegprímássá szentelték). A római Collegium Germanicum et Hungaricumban tanuló,³² XIV. Benedeket személyesen ismerő főpap a bécsi szeminárium 1752–1753-as reformját követve, Muratori gondolatai nyomán átalakította a papképzést – lényege a papság erkölcsiségének megszilárdítása és magas kulturális képzettségének kialakítása volt –, kastélyt építtetett, támogatta a művészeteket és a könyvkiadást. 1755-ben nyomdát rendeztetett be, ahol számta-

²⁷ A' nagy parantsolatnak tudniillik a' felebarati szeretetnek igaz magyarazatja... (ld. 23. jz.) Kókay György ez alapján valószínűsíti, hogy Mária Terézia adott megbízást a fordításra. Kókay: „Muratori és Magyarország I.” (ld. 25. jz.) 198.

²⁸ A szakirodalomban tévesen elterjedt ama nézetet, illetve annak cáfolatát, miszerint a latin fordítás Budán a pálosoknak köszönhetően jelent meg ld. SZELESTEI: „Ludovico Antonio Muratori művei Magyarországon a 18. század második felében” (ld. 24. jz.) 28–31.

²⁹ A *liber gradualis* egy terjesztésre vagy ajándékozásra szánt műből és az adott doktori disszertációhoz tartozó professzori előadás téziseiből állt. A téziseket többnyire hozzákötötték a megjelent könyvhöz. Muratori *liber gradualis*ként terjedő műveiről ld. SZAUDER József: „L. A. Muratori két erkölcstani műve a XVIII. századi Magyarországon”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 77 (1973) 171–179, 179.

³⁰ KÓKAY: „Muratori és Magyarország I.” (ld. 25. jz.) 195.

³¹ KALMÁR János: *A janzenizmus Habsburg monarchiabeli gyökereiről*, in Gebei Sándor, Makai János, Bartók Béla (szerk.): *Történezként a katedrán. Tanulmányok Nagy József 80. születésnapjára*. Líceum Kiadó, Eger 2009. 47–48.

³² A kollégium magyarországi hatásáról l. BITSKEY István: *Hungáriából Rómába: A római Collegium Germanicum et Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1996.

lan magyar nyelvű mű mellett³³ a Muratori által ajánlott könyveket is terjesztette.³⁴ Barkóczy kultusza még Verseggy idejében is élt a városban.³⁵ Utána a szintén a római Collegium Germanicum et Hungaricumban tanult, rendkívül művelt, ugyanakkor aszketikus életet élő Eszterházy Károly került az egri püspöki székre (1761–1799), aki tovább folytatta a templomok és plébániák építését, támogatta a művészeteket és a tudományt, illetve Barkóczy tervei alapján eredetileg egy általános, négy fakultással bíró egyetem céljából 1762–1782 között felépítette a Líceum épületét, melyben hatalmas nyilvános könyvtárat létesített (az egyetem megnyitására Mária Terézia végül Barkóczy tanácsára és befolyására nem adott engedélyt).³⁶ Fontos különbség volt azonban kettejük között, hogy bár Eszterházy is Muratori szellemiségében tevékenykedett, elődjétől elérően nem támogatta a jozefinizmus egyházat érintő törekvéseit.

Verseggy tehát e megújuló, haladó szellemiségű városban, a jezsuiták kezéből kivett, modern teológiai képzéssel rendelkező papi szemináriumban tanult, majd innen távozott 1777-ben Budára, és lépett be 1778 tavaszán a pálosok közé, a pesti rendházba.³⁷ Verseggy gondolkodásmódját mindvégig az újhoz, a haladóhoz, a felvilágosulthoz való csatlakozás jellemezte.³⁸ Ennek kialakulásában jelentős szerepet játszott a reformkatolicizmus, hiszen ifjúkora bontakozó értelmét a katolikus egyház gondolati-lelki megújulása formálta, melynek középpontjában a felvilágosult eszmékkel összhangban a babonáság elleni harc, az értelem és művelődés fontossága, a tevékeny felebaráti szeretet, illetve a közboldogság elérése állt.³⁹ Muratori és a reformkatolicizmus szerepe a jozefinizmus kialakulásában tagadhatatlan,⁴⁰ Verseggy jozefinizmusa tehát a haladó eszméket képviselő korabeli egyházi álláspontot is tükrözte.⁴¹ Hogy a katolikus egyházon belül a reformirányzatok híve volt –

³³ DÓBÉK Ágnes: *Barkóczy Ferenc főpapi reprezentációja*. Doktori (PhD) értekezés, PPKE BTK, Irodalomtudományi Doktori Iskola, Textológiai és régi irodalmi műhely, Budapest 2019. [kézirat]

³⁴ SZAUDER: „L. A. Muratori két erkölcsstani műve a XVIII. századi Magyarországon” (ld. 29. jz.) 171–179, 175.

³⁵ Ennek egyik lenyomata, hogy 1780-as és 1781-es *Parnassus*-kézírataiba Verseggy is lejegyezte Jakabfalvy Román Barkóczy búcsúztatására írt *Egri megye! vagyon miért sírj...* kezdetű énekét. L. *Verseggy Ferenc összes költeményei...* (ld. 14. jz.) I/1064, II/713.

³⁶ KÓKAY György: „A magyarországi könyvtárak és a művelődés a 18. század második felében. (Klimó György emlékezete)”, *Magyar Könyvszemle* 115 (1999) 307, 304–313.

³⁷ Sággy Sándor szerint 1777. május 25-én lépett ki a szemináriumból. L. SÁGGY Sándor: *Verseggy Ferenc' maradványai és élete*. Buda1925. 144.

³⁸ Bővebben *Verseggy Ferenc összes költeményei...* (ld. 14. jz.) II/9–17.

³⁹ A szerzetesek, illetve a szerzetesrendek szerepéről a katolikus felvilágosodásban ld. FORGÓ András: „Katolikus felvilágosodás és politikai reformmozgalom. Szerzetesek a megújulás szolgálatában” in Szijjártó M. István, Szűcs Zoltán Gábor (szerk.): *Politikai elit és politikai kultúra a 18. század végi Magyarországon*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2012. 120–146.

⁴⁰ Ld. KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1996. 54, 284, 373.

⁴¹ „Verseggy Ferenc Jenő, a felozlatott pálos rendből való magyarországi pap, a megboldogult II. József császár uralkodása alatt a legfenségesebb udvar előtt azzal szerzett érdemeket, hogy honfitársait anyanyelvükön bírta arra, hogy készségesek s hajlandóak legyenek a legfensé-

mind társadalmi-politikai (josefinizmus), mind lelkeség tekintetében (Muratori) –, azt jól mutatják 1786-os kéziratai. A pálos rend feloszlásának évében ugyanis négy cenzori engedéllyel ellátott műve is kéziratban maradt. Az egyik a *Fontos Intés a Kereszténységhez a Tíz Garasos Mise és a Papi Bérlés ellen*, ami a jozefinista egyházpolitika feltétlen híveként számon tartott Karl Joseph Huber *Dringende Vorstellung an die Religion wider Halbguldenmesse, und Priestermiethe* című művének a fordítása,⁴² a másik a szintén erősen jozefinista szellemű, feltehetően ugyancsak Huber szövegei által inspirált *A Mostani Derülésnek Fontosabb kérdéseiről* című hat prédikációt tartalmazó gyűjteménye,⁴³ a harmadik pedig a lelki vonalat képviselő *Keresztény Ajtatósságok*. (A negyedik cenzori engedéllyel ellátott, szintén kéziratban maradt műtől most eltekintünk, mivel az kívül esik vizsgálódásunk körén).⁴⁴

A *Keresztény Ajtatósságok* egyértelműen a Muratori műveken keresztül hazánkban is terjedő reformkatolikus törekvéseket tükrözi, annak keretén belül értelmezendő. Már a metszetekhez tervezett feliratok is erre utalnak – „*Szeresd Istent / és Felebarátodat*” –, hiszen a reformkatolicizmus volt az, ami a Biblia és a szentmise fontosságának hangsúlyozása mellett az Istenszeretettől elválaszthatatlan tevékeny felebaráti szeretetre buzdította a híveket, illetve tartalma is erre mutat. A szentmise újabb fordításán kívül, mintegy ahhoz tartozóan ugyanis a reformkatolicizmus hatására létrejövő új műfaj, az ún. miseének-sorozat felsőbb központi utasításra készített első darabja is szerepel benne. Mivel a szakirodalomban csak a miseénekek kapcsán merült fel a fordító kilétének problémája (a többi szöveg kívül esett a kutatás területén), a szerzőség kérdését illetően érdemes külön vizsgálnunk a prózai ima- és mise-szövegeket, illetve a lírai miseéneket.

geoseb parancsokat és reformokat elfogadni és követni. ” (Részlet A’ világnak közönséges története című (1790–1791) Millot-fordításhoz csatolt Értekezések ügye kapcsán írt beadványból. *A magyar jakobinusok iratai I.: A magyar jakobinus mozgalom iratai*. Kiad. BENDA Kálmán. Magyar Történelmi Társulat, Budapest 1957. 891. [németül]. Magyarul idézi DONCSEZ Etelka: *Szerzetesrendi hovatartozás és irodalom. Közelítések Versegly Ferenc fogság előtti pályaszakaszához*. Doktori Disszertáció (PhD), ELTE, Irodalomtudományi Doktori Iskola, Budapest 2016. 90. [kézirat]

⁴² Fontos Intés a Kereszténységhez a Tíz Garasos Mise és a Papi Bérlés ellen [...] Irta Frantzia nyelven Don GUYARD Antal [...] Az Osztriai Anyaszentegyházra alkalmaztatta Huber Károl Josef [...] Magyarázta VERSEGI Egyenes Ferentz. (OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 3352.) [Antoine Guyard, Dissertation sur l’ honoraire des Messes, 1748; Dringende Vorstellung an die Religion wider Halbguldenmesse, und Priestermiethe: Eine französische Abhandlung des berühmten Don Anton Guyard Benediktiner der Kongregation des H. Maurus, Auf die österreichische Kirche angewendet von Karl Joseph Huber, Pfarrer zu Sindelburg, Sr. hochfürstl. Eminenz des Fürstbischofs zu Passau geistlichen Rathe. Sonnleithner, [Wien] 1783.

⁴³ VI. Prediktáziok mellyeket mondott Versegly Egyenes Ferentz. (OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 3369.) A két kézitról, illetve az azok forrását jelentő Huber jozefinista egyházpolitikájáról bővebben ld. Doncsez: *Szerzetesrendi hovatartozás és irodalom...* (ld. 41. jz.) 90–102.

⁴⁴ Ez a Batsányi kérésére lefordított Dusch-féle erkölcsi levelek második része, melyet időközben az első részt fordító Báróczi Sándor is tovább magyarított, így Trattner nem Versegly, hanem Báróczi szövegét adta ki. (*Dusch erköltsi leveleinek második része*. Trattner, Pest; Budapest, Egyetemi Könyvtár, H 33.) Ld. CSÁSZÁR: *Versegly Ferencz élete és művei* (ld. 4. jz.) 33.

A Keresztény Ajtatosságok misefordításáról

Bár a szakirodalom nem tud róla, de a *Keresztény Ajtatosságok* című kéziratból nemcsak az *Im! artzunkra borúlunk...* kezdetű miseének-sorozat jelent meg a korban, hanem Verseggy halála után egy évvel névtelenül a *Mise a' Szent Háromságról* is napvilágot látott a hozzá tartozó bevezető papi imával együtt (*Ajánlás a' Szent Mise előtt*).

Európában a XVII. század végétől váltak egyre gyakoribbá a szentmisével kapcsolatos anyanyelvű szentmiseszövegeket is közreadó kiadványok.⁴⁵ Magyarországra Muratorin keresztül érkezett a fordításra való motiváció, melyek közül Verseggyé időrendben a második. Verseggy nyilvánvalóan ismerte a Séllyei által Muratori olasz kiadásából magyarított, 1763-ban Egerben közreadott, Barkóczynak ajánlott első magyar nyelvű miseszöveget. A kifejezésbeli, egyes szavakat érintő különbségek nem nagyok, de következetesek, melyek az eltérő forrásból (is) adódhatnak. Verseggy ugyanis ekkor még nem tudott olaszul, így ő nyilvánvalóan a latin miseszöveget vette alapul. Az első különbség, hogy mivel Séllyei Muratorit szorosán fordította, nála a szentmise szövege mellett a mise cselekménye is magyarázva van (a pap és a nép szavai dőlttel, a hozzá fűzött magyarázatok normállal vannak szedve), a Verseggy-kéziratokból ez a magyarázat hiányzik. A másik különbség, hogy más vasárnaphoz kapcsolódóan hozzák a változó részeket.⁴⁶ Fontos leszögezni, hogy míg az *Im! artzunkra borúlunk...* szerzősége valóban kérdéses lehet, a *Keresztény Ajtatosságok* prózai szövegeit, így a szentmisefordítást is másodlagos filológiai érvek alapján egyértelműen Verseggynek tulajdoníthatjuk. A szöveg 1823-as megjelenésének szálaí ugyanis egyrészt Verseggy egykori barátjához, Horváth János veszprémi kanonokhoz vezetnek, másrészt ezáltal nyer értelmet a kéziratok címlapján olvasható „Verseggy által” felirat.⁴⁷

Verseggy misefordítása a *Magyar Kis Officium, avagy: Mindennapi Ájtatos Gyakorlások, melyekben minden Időre alkalmaztatott Imádságok és Énekek találtattanak* című imakönyv 1823-as győri kiadásában jelent meg először,⁴⁸ ami 1855-ig további 18 kiadást ért meg,⁴⁹ tehát egy rendkívül elterjedt, sokszor utánnymott imádságos könyvről van szó. Mivel a győri egyházmegye püspöki széke 1821 és 1825 között hivatalosan üres volt, a könyv kiadása feltehetően az ekkori győri kanonok, Stankovits János nevéhez köthető, a későbbi megjelené-

⁴⁵ SZELESTEI: „Magyar nyelvű szentmiseszöveg-fordítások a 18–19. században” (ld. 22. jz.) 101–102.

⁴⁶ Muratorinál-Séllyeinél az apostoli szakasz Szent Pál Kolosszeiekhez írt leveléből van, az evangélium pedig Szent Mátétól a búzáról és konkolyról szóló példabeszéd: Kol 3, 12–17; Mt 13, 24–30. Lamindus Britaniusnak... (ld. 6. jz.) 184–185. Verseggy a Pünkösöd utáni első vasárnap szövegeit fordította le: Róm 11, 33–36; Mt 28, 18–20.

⁴⁷ Az imakönyvek szerkesztőit nem volt szokás feltüntetni a korban, a név tehát valamilyen módon Verseggy szerzőségére utal.

⁴⁸ *Magyar Kis Officium...* (ld. 2. jz.)

⁴⁹ SZELESTEI: „Magyar nyelvű szentmiseszöveg-fordítások a 18–19. században” (ld. 22. jz.) 99–114. (Nem tud arról, hogy a miseszöveg Verseggy *Keresztény Ajtatosságok* című kéziratából való.)

seket pedig az 1825-ben püspökké szentelt, Verseghyt személyesen is ismerő Juranits Antal (győri püspök: 1825–1837) támogathatta.⁵⁰ Stankovits János (1781–1848) 1818-tól püspöki titkár volt Győrben, 1821-től a győri szeminárium rektora és kanonok, majd Juranits Antal halála után, 1838–1848 között győri püspök. Stankovits alapította a Püspökvár könyvtárat, illetve ő volt a város korabeli zeneéletének központi irányítója is, aki a szintén zeneértő és zeneszerető Horváth János hatására választhatta Séllyei 1763-as magyarítása helyett Verseghy újabb, nyelvezetében frissebb szövegét. Stankovits János és Juranits Antal egyaránt közeli ismeretségben állt Horváth János veszprémi kanonokkal, később székesfehérvári püspökkel, aki Verseghyt az *Egyházi Értekezések és Tudósítások* című első magyar nyelvű teológiai folyóirat munkálataiba annak megindulásától, 1819-től kezdve bevonta.⁵¹ A folyóirat-szerkesztő, maga is rendszeresen író, Verseghyt rendkívül nagyra tartó Horváth mély barátságot kötött a literátorral, és amíg fennállt a folyóirat, addig postumus is adott közre Verseghytől származó írásokat, magyarításokat.⁵² Ugyanerre az időre esik a *Keresztény Ajtatósságok*ban olvasható misefordítás megjelenése, és mivel Verseghy hagyatékának egy része Horváth Jánoshoz került,⁵³ az 1786-os kéziratban lévő szöveg is rajta keresztül láthatott napvilágot. A *Magyar Kis Officium*hoz egyértelműen az 1786-os kéziratot használták, mert az abban való, Verseghytől származó újabb javítások figyelembevételével, mintegy annak tisztázataként jelent meg a fordítás.

Az Im! artzunkra borúlunk... kezdetű miseének-sorozatról

A *Keresztény Ajtatósságok* másik, a kéziratok keletkezésével egyidejűleg megjelent szövegcsoportja az *Im! artzunkra borúlunk...* kezdetű miseének-sorozat, melynek szerzője időről időre vita tárgyát képezi. A fordító felfedéséhez nézetünk szerint leginkább a darab formai és prozódiai vizsgálata vezethet el. Más támpontunk ugyanis nem nagyon van, de szerencsére a feltételezett szerzők lírai munkássága e tekintetben igen eltérő sajátosságokat mutat. Mindezeket kibontva előbb a miseének műfajáról és az *Im! artzunkra borúlunk...* forrásáról ejtünk néhány szót, majd pedig a keletkezés körülményeit az előbbiekkal együtt vizsgálva járjuk körül a szerzőség kérdését.

⁵⁰ 1822. május 19-i levelében írta Verseghy Horváth Jánosnak, hogy járt Juranits Antalnál. Verseghy Ferenc levelezése. Kiad. DONCSEZ Etelka. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2019. 477. 253. sz.

⁵¹ A folyóiratról részletesen ld. HORVÁTH Konstantin: *Az Egyházi Értekezések és Tudósítások története 1820–1824, Verseghy Ferenc és Horváth János levelezése 1819–1822*. Veszprém 1937.

⁵² A' CXVIII. Zsoltár He és Vau, Zain és Heth betűi (Egyházi Értekezések és Tudósítások 1824/3, 69–73); A' LXX. Zsoltár (Egyházi Értekezések és Tudósítások 1824/3, 74–76); Könyörgés a' Királyért a' LXXI. Zsoltár szerint (Egyházi Értekezések és Tudósítások 1824/3, 76–79), A' képzelő erőnek nagy művei az emberben, Delille után (Egyházi Értekezések és Tudósítások 1824/3, 79–90), in *Verseghy Ferenc összes költeményei* (ld. 14. jz.) I/561–573.

⁵³ Verseghy hagyatékáról ld. *Verseghy Ferenc levelezése* (ld. 50. jz.) 513–518.

(műfaj)

A miseének az egyházi ének egy sajátos típusa, amely a mise meghatározott részeihez van rendelve. Az állandó részek (ordinárium-tételek: *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei*) szabad magyar fordításai, illetve tropizált változatai más-más közismert dallammal az 1670-es években jelentek meg énekeskönyveinkben.⁵⁴ A XVIII. század második felében a mise megértését rendkívül fontosnak tartó reformkatolicizmus adott új lendületet és jelleget a műfajnak. Mivel a pápa rendelete a reformtörekvések ellenére továbbra is latin nyelvű misecelebrálásra kötelezte a papokat, megjelentek „A' szent miseének minden részeire alkalmaztatott énekek”, melyek az állandó részek mellett egyes változó részeket is magukba foglaltak (proprium-tételek: *introitus, graduale, alleluia, offertorium, communio*). A kibővített miseének célja az volt, hogy a hívek minél több részt megértsenek, illetve hogy az addig szokásban lévő magánjátosságek helyett ezáltal bekapcsolódjanak, és végigkövessék a szent cselekményt.⁵⁵ Ehhez az új típusú miseénekhez a könnyebb elsajátítás, illetve a gyorsabb terjesztés miatt általában már csak egyetlen dallam tartozott. Az új miseének tehát egyrészt szervesen kapcsolódott a népnyelvű ordinárium-tételek hagyományához, másrészt a Muratori névéhez kötődő reformkatolikus egyházpolitikai törekvésekből nőtt ki, melyek a Habsburg Monarchiában Mária Terézia és II. József támogatását élvezték.

Az egyházi-énekreform egyik fő kiadványa Mária Terézia *Katolisches Gesangbuch* című 1776-os énekeskönyve volt,⁵⁶ mely két évvel a *Geistliche Lieder* című, a bécsi egyházmegye számára a jezsuita Michael Denis (1729–1800) által készített énekeskönyv után jelent meg.⁵⁷ Az újabb énekeskönyv gyors közre-

⁵⁴ PAPP Ágnes: „A mise állandó énekei magyarul az 1674-es Cantus Catholiciben”, in Szádoczki Vera (szerk.): *Népelemek és gyülekezeti énekek a 17. századi Magyarországon*. MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest 2017. 111–130. PAPP Géza-PAPP Ágnes: „A katolikus egyházi népelemek a 18. században”, in Szacsvai Kim Katalin és munkatársai (szerk.): *Zenei repertoár és zenei gyakorlat a 18. századi Magyarországon. Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez 2*. MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest 2017. 149–192, 157.

⁵⁵ „Az a tény, hogy az újabb típusú miseének a proprium tételeihez is tartalmaz szakaszokat, megváltoztatja az egész ének koncepcióját. Míg az ordinárium tételeinek szövege adott, [...] a proprium-tételek hetente, néha naponta változnak. Ha [a szerző] az ordináriummal egységes éneket akar létrehozni, akkor a proprium tételeit is ordináriummintaként kell kezelnie, vagyis az ünnepek tartalmára reflektáló szövegek helyett olyan szövegeket kell szerkesztenie, amelyek minden alkalomra megfelelőek. Így jön létre a szentmise részeit kommentáló szövegtípus, amely már nem az ünnep tartalmát és annak üdvtörténeti jelentőségét énekli meg, hanem a mise mozzanatait: a mise kezdetét, az evangélium felolvasását, a felajánlást, az áldozást, a kimenetelt.” WATZATKA Ágnes: „Mária Terézia, a jezsuiták, és az első közismert miseének”, *Magyar Egyházzene XIII* (2005/2006) 464–465.

⁵⁶ *Katolisches Gesangbuch, auf allerhöchsten Befehl Ihrer k. k. apost. Majestät Marien Theresiens zum Druck befördert*. WIEN, im Verlag der katechetischen Bibliothek. (Katolikus énekeskönyv Ó császári és királyi felsége, Mária Terézia legmagasabb parancsára sajtó alá bocsátva. Bécsben, a Kateketikai Könyvtár kiadásában. – 38 más műfajú és 48 miseének két énekhangra számozott basszussal.)

⁵⁷ *Geistliche Lieder zum Gebrauche der hohen Metropolitankirche bey St. Stephan in Wien und des ganzen wienerischen Erzbistums*. Wien, gedruckt mit Schulzischen Schriften 1774. (Lelki énekek a bécsi

adása és jellege rendkívül erős reformkonceptiót mutat, melyet II. József 1783-as normaének-rendelete világít majd meg a maga teljességében. Mindkét énekeskönyv a reformkatolicizmus esztétikai elvei szerint készült, de míg az 1774-es Denis-féle kiadvány csupán 5 miseéneket, addig az 1776-os *Katolisches Gesangbuch* már 48 miseéneket tartalmaz (a többi műfajnál nincs számottevő eltérés).⁵⁸ Denis könyve a hagyományra építve újította meg a korabeli egyházi énekanyagot. A régi dallamokat meghagyta, a szövegeket pedig csak átdolgozta az új esztétika jegyében, ám épp a hagyományhoz való ilyesfajta kapcsolódása akadályozta meg az énekek elterjedését. Egy 1781-es levél alapján ugyanis hiába tiltották be, és tették hivatalosan kötelezővé az új énekeket, a nép és a helyi kántorok többsége ezt figyelmen kívül hagyta, és továbbra is a régi darabokat használta.⁵⁹ Ezáltal válik érthetővé, hogy az 1776-os kiadványban miért lettek mind a szövegek, mind a dallamok lecserélve, illetve hogy miért került a miseének műfaja a középpontba. Denis újítása ugyanis kudarcot vallott. Kiderült, hogy ha a dallamot meghagyják, és a szövegeken csak javítanak, akkor a megújított darabok nem fognak egykönnyen elterjedni, hiszen évszázados beidegződéseket, szöveg-dallam együttéléseket nem lehet szövegjavítással, átírással lecserélni. Új szövegek kellene, melyek új dallamokhoz kapcsolódva könnyebben bevezethetők, hiszen akkor sem a dallam, sem a szöveg nem hívja elő a régieket az emlékezetből: Mária Terézia kottás énekeskönyve erre alapozva szakadhatott el erőteljesen a korábbi hagyományoktól. Ez a fajta újítás viszont tömegével nem volt megvalósítható. Egykét új éneket szívesen megtanul a nép, de az egész énekkészletet egyik napról a másikra lecserélni lehetetlen vállalkozás.⁶⁰ A többségében teljesen új énekeket bevezetni szándékozó éneke-reform életidegenségének belátására következtethetünk az 1781-es konzisztórium énekeskönyv-tervezetéből, mely régi és új énekeket egyaránt tartalmazott volna, de nem jutott el a kiadásig.⁶¹ II. József ezt a problémát a normaének-rendelettel szándékozott megoldani.

Szent István székesegyház és az egész bécsi érsekség használatára. Schulz-féle betűkkel nyomtatva, Bécs 1774. – 35 ének *ad notam* utalással.)

⁵⁸ WATZATKA Ágnes: „A Mária Teréziához kapcsolódó egyháziének-reform I”, *Magyar Egyházzene* 19 (2011) 353–366, 361.

⁵⁹ „A konzisztóriumnak ezzel az alkalommal ismételtlen említenie kell, hogy bár a legfelsőbb jóváhagyással már 1774-ben a pater Denis által Bécs és a vidék számára ismert dallamokra költött egyházi énekeket az összes templomban a népnek nem csekély számban ingyen kiosztotta és a régi énekek betiltása mellett az éneklésüket elrendelte, ezen énekeknek mégis az lett a sorsuk, hogy a nép még mindig nem szokott igazán hozzájuk, bár a régiek félretételére és ezeknek az újaknak a bevezetésére többször is felszólítottuk az egyes templomokat.” 1781. október 8. A bécsi konzisztórium az alsó-ausztriai kormányzathoz. (Bécsi Egyházmegyei Levéltár [Diözesanarchiv], *Kirchenlied* 1). Idézi WATZATKA: „A Mária Teréziához kapcsolódó egyháziének-reform I” (ld. 58. jz.) 359.

⁶⁰ „A nép nem volt fogékony a teljes énekkészletcserére. Szívesen fogadott új szövegeket, de az új dallamokkal szemben gyakran a régieket részesítette előnyben. A durva és erőszakos reformot nem fogadta el, a fokozatos, a hagyománnyal kapcsolatban maradó újítást igen.” WATZATKA Ágnes: „A Mária Teréziához kapcsolódó egyháziének-reform II, *Magyar Egyházzene* 22 (2014) 15–28, 28.

⁶¹ Ld. WATZATKA: „A Mária Teréziához kapcsolódó egyháziének-reform I” (ld. 58. jz.) 365.

(keletkezés)

Bár a reform központilag terjesztett szöveg- és (később) dallamcserét jelentett volna, ez a korabeli zenei és nyelvi műveltség állapota miatt hazánkban elég korlátozottan valósult meg. Az első ilyen próbálkozás az *Im! artzunkra ború-lunk...* bevezetése volt, ami a *Wir werfen uns darnieder...* kezdetű német miseéneksorozat szoros fordítása.⁶² A *Wir werfen uns darnieder...* születése és terjesztése a felvilágosult katolicizmus egyháziének-reformjának, az abban megvalósuló pedagógiai és esztétikai törekvéseknek az egyik legtipikusabb példája.

A német szöveget, az akkor közismert miseének, a *Kommt, lasset uns Gott ehren...* mintájára⁶³ Ignaz Franz (1719–1790) írta.⁶⁴ A *Wir werfen uns darnieder...* először 1766-ban a *Die Christlich-katolische Lehre in Liedern; das ist: Catechetische Gesänge zum Gebrauche der Saganischen Schulen* függelékében jelent meg.⁶⁵ A függelék előbb az énekek szövegét, majd azok dallamait tartalmazza, mégpedig 23 ismert dallamot számozott basszuskíséréssel ellátva.⁶⁶ A kötet Johann Ignaz von Felbiger (1724–1788) jóváhagyásával látott napvilágot, aki sziléziai abbéként a protestáns pietizmus módszereit is felhasználva 1765-ben (II. József társuralkodóvá válásának idején) egy új metódust vezetett be az alapfokú iskolák katekizmustanításában Saganban.⁶⁷ 1774-ben Mária Terézia, majd II. József a katolikus iskolareformmal, az ún. „normaiskola” felállításával hivatalosan is megbízta Felbigert, így az új tanítási módszer és rendszer

⁶² Bár Timár Kálmán még a *Postravi ante thronum...* kezdetű latin miseének szabad fordításának tartotta az *Im! artzunkra borúlunkot* (TIMÁR Kálmán: „Verseghy vagy Ányos miseéneke?” *Irodalomtörténeti Közlemények* 50 (1940) 391–392), ez egyrészt a források, másrészt a korabeli neolatin gyakorlat szerint is fordítva történhetett. (Vö. VI. Pius pápa imádságos könyvének latinra való fordításával. Ld. KNAPP Éva: „VI. Pius pápa imádságos könyve – magyarul és Magyarországon”, in Lengyel Réka (szerk.): *Nunquam autores, semper interpretes. A magyarországi fordításirodalom a 18. században*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, Budapest 2016. 161.) Az eltérő strofaforma és a kifejezésbeli különbségek miatt feltehetően nem a német vagy a magyar, hanem valamelyik más nemzeti nyelvű miseének (talán a szlovák) későbbi szabad imitációjának tekinthetjük a latin nyelvű éneket.

⁶³ Bár a *Kommt, lasset uns Gott ehren...* szövege először 1756-ból adatható, feltehetően már az 1726-os paderborni és az 1730-as königgrätzi énekeskönyvekben is szerepelt. Watzatka Ágnes: „A Mária Teréziához kapcsolódó egyháziének-reform III”, *Magyar Egyházzene* 22 (2014) 275–300, 296.

⁶⁴ Uo. 297; PAPP Géza–PAPP Ágnes: „A katolikus egyházi népének a 18. században” (ld. 54. jz.) 157.

⁶⁵ *Die Christlich-katolische Lehre in Liedern; das ist: Catechetische Gesänge zum Gebrauche der Saganischen Schulen: mit einer Vorrede von der Absicht und dem Gebrauche dieser Lieder; nebst einem Anhang einige Lieder bey der heiligen Messe, zur Predigt, [et]c und bey Begräbnissen.* (im Verlage der katholischen Trivialschule, Gedruckt bey Johann Christoph Lauhen, Sagan 1766)

⁶⁶ *Anhang etlicher Kirchen-Gesänge bey der Heiligen Messe, vor und nach der Predigt, an den Bethtagen, und den Betrübnissen, nebst einigen Begräbnis-Liedern, zum Gebrauche der Römisch-katholischen Gemeinde zu Schlava verfasst.* 1766. Watzatka Ágnes valószínűleg hiányos kötetet használt, mert tévesen azt állítja, hogy a kiadványban csak az ének szövege olvasható. (Watzatka: „A Mária Teréziához kapcsolódó egyháziének-reform III” (ld. 63. jz.) 297.

⁶⁷ James Van Horn MELTON: *Absolutism and the eighteenth-century origins of compulsory schooling in Prussia and Austria*. Cambridge University Press University, Cambridge 2002. 91–105.

széles körben terjedhetett.⁶⁸ Az ének tehát eredetileg kifejezetten az iskolás fiataloknak készült a felvilágosult katolicizmus szerint megújított katekizmus-hoz, ekkor még egy korabeli ismert dallammal társítva, amit az ajánlás szerint nemcsak iskolai feladatként, de „saját szórakoztatásukra” is énekelhet(né)nek a fiatalok. A *Die Christlich-katolische Lehre in Liedern*ből a miseének-sorozat utolsó két része még hiányzik (*Zur Communion; Zum Segen des Priesters, nach dem Ite missa est*), a meglévő részek pedig három dallamhoz vannak utalva.⁶⁹

Az ének tíz évvel később látott újra napvilágot Mária Terézia 1776-os *Katholisches Gesangbuch*⁷⁰ című kottás énekeskönyvében. Felbiger ekkor Mária Terézia meghívására már Bécsben dolgozott az iskolareformon. Bár a darab itt a korabeli énekeskönyvekből addig nem adatolható, két új, felütéses, ismeretlen szerzőtől származó dallamhoz van rendelve (Melodie No. I. és No. XXIX),⁷¹ az egész miseének-sorozat kezdettől fogva csak az I. számú dallammal terjedt németül, illetve a Habsburg Monarchiában használt más nyelveken is.⁷²

A magyar nyelvű ének születése az időbeli történések szerint kifejezetten II. József 1783. április 20-i egyházzenei rendeletéhez köthető,⁷³ aki e rendeletében „csak a székesegyházaknak és főtemplomoknak engedélyezte a többszólamú figurális zene előadását, a kisebb templomoknak előírta a latinul celebrált mise alatt a német nyelvű „normaének” (Normalgesang) éneklését. Ez nem más [volt], mint Ignaz Franz éneke 27 szakasszal. A rendelettel egy időben egy füzetkék is közzétettek, amely az előírt imákat és énekszövegeket tartalmazta. Ilyen füzetkék Magyarországon is megjelentek, ezek a német szöveg mellett a magyar tükörfordítást is tartalmazták.”⁷⁴

II. József normaének-rendelete világít rá arra, hogy Séllyei Nagy Ignác székesfehérvári püspök miért küldte szét egy körlevéllel együtt 1783 októ-

⁶⁸ Derek BEALES: *Joseph II, I, In the Shadow of Maria Theresa 1741–1780*. Cambridge University Press, Cambridge 1987. 455–460. UGRAI János: „Felbiger és az ausztriai tevékenysége”, in Németh András és Pukánszky Béla (szerk.): *Gyermekek, tanárok, iskolák – egykoron és ma*. Tanulmányok a 90 éves Mészáros István tiszteletére. Elte Eötvös Kiadó, Budapest 2017. 177–188.

⁶⁹ Melodie No. I. (hosszú hanggal, súllyal kezdődő dúr dallam): *Zum Introitu* (1); *Nach dem Wandlung* (7) / Melodie No. II. (felütéses moll dallam): *Zum Gloria* (2); *Von dem Evangelio* (3); *Zum Offertorio* (5); *Zum Sanctus* (6) / Melodie No. XIV. (súllyal kezdődő fríg dallam): *Zum Credo* (4)

⁷⁰ *Katholisches Gesangbuch, auf allerhöchsten Befehl Ihrer k. k. apost. Majestät Marien Theresiens zum Druck befördert*. Kathetische Bibliothek, Wien [1776].

⁷¹ WATZATKA: „A Mária Teréziához kapcsolódó egyháziének-reform III” (ld. 63. jz.) 297–298.

⁷² Az I. dallam változata különböző szövegekkel több neoprotészta énekanyagban is megtalálható. Bár a hagyomány ezeknél Michael Haydnnak tulajdonítja a szerzőséget, ez filológiaiag nem bizonyítható. Az erre vonatkozó szakirodalmat ld. WATZATKA: „A Mária Teréziához kapcsolódó egyháziének-reform III” (ld. 63. jz.) 297–298.

⁷³ II. József 1783-ban kezdte hatályosan érvényesíteni a türelmi rendeletet. Bár a normaének bevezetése nem a protestáns egyházakra vonatkozik, az uralkodó ekkor megnyilvánuló erőteljes egyházpolitikai döntéseinek és koncepciójának köszönhető. II. József egyházpolitikájáról ld. MÁLYUSZ Elemér: *A türelmi rendelet. II. József és a magyar protestantizmus*. Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, Sylvester Nyomda Részvénytársaság, Budapest 1939. 363–391.

⁷⁴ WATZATKA: „A Mária Teréziához kapcsolódó egyháziének-reform III” (ld. 63. lj.) 297.

berében plébánosainak az éneket dallammal és dallam nélkül is magyarra,⁷⁵ illetve az egyházmegyéjében jelenlévő horvát nyelvre lefordítva, nem várva meg vele az új énekeskönyv nyomtatását, ami szintén feltehetően e rendelet hatására, a népének központi megújítását célzó uralkodói egyházpolitikai törekvés miatt vált égetően szükségessé.⁷⁶ A tükörfordításból ily módon fél év alatt dallamhoz alkalmazott műfordítás lett. Ennek fényében válik az is érthetővé, hogy miért jelent meg (eddig tudomásunk szerint) 1785-ben három, 1786-ban pedig két ima-, illetve énekeskönyvben az új magyar miseének-sorozat. A szakirodalom által vélt elsősége miatt korábban igen nagy jelentőségűnek tartott 1785-ös *Énekek Könyve* az *Im! artzunkra borúlunk...* szempontjából tehát korántsem olyan kiemelkedő fontosságú, főleg, ha azt is figyelembe vesszük, hogy ugyanekkor Verseggy is tervezte a miseének-sorozat kiadását, amit nyilvánvalóan minél több egyházi kiadványban közzé kellett tenni, hiszen ennek hiányában németül kellett volna énekelni a latin miserészek megértésére szolgáló éneket, ez pedig a németül nem tudókat nem sokkal vitte volna közelebb a megértéshez. Ne feledjük, elvileg mindenütt kötelező volt az ének bevezetése a Habsburg Birodalomban, sőt a mise alatt ez lett volna az egyetlen énekelhető darab. II. József ezzel szándékozott megoldani az énekreform problémáját, igaz, meglehetősen rövidre zárva, és nem hagyva túl sok teret a dolgok természetes alakulásának.

A jozefinista egyházpolitikát és az abból fakadó egyházi rendeleteket a klérus nagyobb része nem fogadta osztatlan örömmel. A reformkatolicizmus hívei és terjesztői a hatalom közvetlen közelében álló főpapok voltak (az egri és a székesfehérvári püspök, az esztergomi érsek), a többiek inkább a konzervatív irányzathoz tartoztak. Sokatmondó, hogy a konzervatív vallásosságot képviselő, indexre tett VI. Pius pápa imádságos könyve az egyházi-énekké reformmal egy időben, 1784 és 1790 között (a tiltás ellenére) hatszor is napvilágot látott.⁷⁷ A kiadvány a konzervatív papság normaének-rendeletre való közvetlen válaszáként értelmezhető. Ez a kifejezetten a jozefinista-reformkatolikus törekvésekkel szemben összeállított imakönyv tartalmazta azokat a különféle imákat és magánajátosságokat, amiket a mise alatt a hívő elmondhatott, ugyanakkor a magyar nyelvű kiadványokba felvették az új, hivatalos miseéneket is (1785, Győr; 1786 Bécs),⁷⁸ ami a

⁷⁵ SZELESTEI N. László: „Az Énekek könyve és Ányos Pál”, *Iskolakultúra* 23 (2013) 44–45.

⁷⁶ Az *Énekek Könyve* nemcsak a miseének műfajában hozott újat, de a szintén a reformkatolicizmushoz köthető ún. olvasmányénekek (az adott vasárnapra való episztolák és az evangéliumok népnyelvű verse, illetve énekbe foglalva) is ebben találhatók meg elsőként. A műfajról ld. PAPP Géza–PAPP Ágnes: „A katolikus egyházi népének a 18. században” (ld. 54. jz.) 155–157.

⁷⁷ KNAPP: „VI. Pius pápa imádságos könyve – magyarul és Magyarországon” (ld. 62. jz.) 160–161.

⁷⁸ A magyarországi kiadványok alapja az egy „ismeretlen személy által” [Simeon Smítz] *Die allerbesten Gebether* címen 1782-ben Augsburgban kiadott, VI. Pius pápának tulajdonított imádságos könyv volt, de a tartalom a cenzúra és a korabeli egyházpolitikai törekvések, illetve elvárások alapján kiadványonként változott. (A *Die allerbesten Gebether* felépítése: A *Miatyánk*, az *Üdvözlégy Mária* és a *Hiszkegy* magyarázata; hét erényekről szóló litánia; szentmise alatt mondható imádságok; Szent Pétert dicséző ének; ehhez a feltételek teljesítése esetén VI. Pius száz nap búcsút en-

kiadók leleményességére mutat, hiszen így a Birodalomban megtúrt, de Magyarország (elvileg) tiltott könyv hazánkban is megjelenhetett.

A normaének-rendelet és VI. Pius imádságos könyvének együttélése jól mutatja a korabeli társadalmi-egyházi működés dichotómiáját. Mert míg a bécsi udvarral szoros összeköttetésben álló egyházi fórumokon eleget tettek II. József rendeletének – megjelentették és több-kevesebb sikerrel, de terjesztették a normaéneket –, a templomok többségében ugyanúgy a régi énekeket énekelték tovább, mint a rendelet megjelenése előtt.

(dallam, forma, ritmus)

Bár az *Im! artzunkra borúlunk...* a reformkatolicizmus által felülről megrendelt, kötelezően lefordítandó és terjesztett miseének volt, a népnyelvű ordinárium-tételek felől a korabeli magyar egyházi énekhagyományba is megvolt a beágyazottsága. A műfaj későbbi sikerének ez a kettősség volt a titka: a modern, felvilágosult gondolkodásmód úgy kapcsolódott egy hagyományos műfajhoz, formához, használati módhoz, hogy mintegy észrevétlenül tudta azt megújítani, átformálni, kibővíteni.

A magyar ének formáját és prozódiját a mintadallam, illetve az ahhoz tartozó német szöveg ritmusa szabta meg. A nyolcsoros strófák a korabeli vallásos énekek egyik igen kedvelt formájából, keresztrímes 7-es és 6-os sorok váltakozásából állnak (76767676 / ababcdcd), a metszetek pedig a zenei súlyoknak megfelelően alakulnak. Mivel a szöveg egy felütéses, ún. jambusdallamra készült, a sorok jambusi lüktetést kaptak. Bár a *Wir werfen uns darnieder...* darabjai Mária Terézia énekeskönyvében két dallamhoz vannak rendelve (No. I. és XXIX.),⁷⁹ a magyar fordítás a német szöveghez hasonlóan csak az I. számú dallammal terjedt.

gedélyezett.) Az 1785-ös győri kiadás ehhez képest nem tartalmazza VI. Pius ajánlását, nincs benne a Szent Péter-énekhez búcsúengedély, viszont a könyv végén megtalálhatók a szentmise-énekek és a „Szent Irásból ki-szedett igazságok.” Az 1786-os bécsi kiadás nem tartalmazza a hét litániát, a Szent Péter-éneket és a hozzá tartozó búcsúengedélyt, viszont a végén az is bővült a szentmise-énekekkel, a „hit, remény, szeretet indulati”-val, és a töredelmes bánat felindításával. A többi magyarországi vonatkozású, de nem magyar, hanem német, szlovák és latin nyelvű kiadásban nem szerepel a miseének-sorozat. KNAPP: „VI. Pius pápa imádságos könyve – magyarul és Magyarországon” (ld. 62. jz.) 167.

⁷⁹ Zum Introitu. [Wir werfen uns darnieder] (p. 23, No. 28.) Melodie No. I. = Az Introituskor. [Im! arczunkra borúlunk]; Zum Gloria. [Gott Vater dir gehöret] (p. 25, No. 33.) Melodie No. I. = A' Gloriakor. [Téged, mennybéli Atya! illet a' dicsőség]; Vor dem Evangelio. [Aus Gottes Munde gehet] (p. 27, No. 38.) Melodie No. XXIX. = Az Evangeliomkor. [Az evangelium áll Isten igéjéből]; Zum Credo. [Wir glauben, und besennen] (p. 29, No. 42.) Melodie No. I. = A' Credokor. [Mi hiszünk az Atyában, ki mély végzéséből]; Zum Offertorio. [Herr! lass doch diese Gaben] (p. 31, No. 46.) Melodie No. XXIX. = Az Offertoriumkor. [Vedd Uram! kegyelmedbe, a mit fölszentelünk]; Zum Sanctus. [Laßt uns gen Himmel schwingen] (p. 33, No. 50.) Melodie No. I. = A' Sanctuskor. [Szavunkat és szívünket az égre emeljük]; Nach der Wandlung. [Wer kann das Wunder fassen] (p. 34, No. 54.) Melodie No. XXIX. = Az Úr mutatás után. [Ki fogja meg e csodát hogy Isten ember lett?]; Zur Communion. [Erfreut euch, fromme Seelen!] (p. 38, No. 61) Melodie No. XXIX. = A' Communiókor. [Hiv lelkek! örüljete, nagy csoda történék]; Zum Gegen des Priesters, nach dem Ite missa est. [Da wir

Az *Im! artzunkra borúlunk...* nemcsak formailag épült be szervesen a magyar népénekek közé, de jambikus lüktetése is az első magyar nyelvű miseénekeként számon tartott, a korban népszerű *Jertek keresztény lelkek...* formáját és eredeti prozódiaját követi.⁸⁰ A *Jertek keresztény lelkek...* szövege 1729-től adatható a hazai missziós imafüzetekben.⁸¹ Az ének a *Kommt, lasset uns Gott ehren...* fordítása, ami Ignaz Franz kiindulópontja volt a *Wir werfen uns darnieder...* írásakor.⁸² A kör pedig ezzel bezárult, hiszen a német és az abból fordított új magyar miseénekek ugyanazokra az előzményekre vezethetők vissza: *Kommt, lasset uns Gott ehren...* → *Wir werfen uns darnieder...* = *Jertek keresztény lelkek...* → *Im! artzunkra borúlunk...* Mindemellert természetesen a népnyelvű ordinárium-fordítások hatása sem elhanyagolható,⁸³ ám a *Kommt, lasset uns Gott ehren*nel való szoros szövegkapcsolat, annak erős jambikus lejtése, illetve az újabb miseénekek ezzel való összefüggése felülről vezérelt egyházi tervezettségre utal, ami összhangban áll a katolikus egyház központosított szervezetével, és az egyházhatósági (püspöki) engedéllyel ellátott kiadványok megrendelésével és erős cenzúrázásával.

A *Jertek keresztény lelkek...* külföldről átvett, eredetileg jambusi lüktetésű dallamát a korabeli lejegyzések szerint az 1780-as évekre a népi parlando éneklésmód már a magyar ütemhangsúlyos verselési rendszerhez igazította, mintegy „kisimította”, azaz a jambikus lüktetés ekkorra már erősen elhalványult.⁸⁴ Ez természetes folyamat volt, hiszen egyrészt az ének fordításának idején még korántsem volt meg a magyar nyelvnek az a metrikus prozódiai kidolgozottsága, ami a dallam jambusi lüktetését fönntartotta volna, másrészt a közös éneklés lassú, nyújtott előadása általánosan a ritmus kiegyenlítése felé vezette a népénekeket.⁸⁵

nun mehr gehöret] (p. 39, No. 64.) Melodie No. XXIX. = *Az utolsó áldáskor*. [Jézus! kit e miseének imádunk titkában]

⁸⁰ Az ének első strofája: *Jertek keresztény lelkek, / az Istent dicsérni, / Szent mise hallgatással / Urunkat tisztelni, / mutassunk áldozatot, / mely Istent illeti, / s mely együtt szentség lészen: / szent Írás jelenti / (Uram irgalmazz).*

⁸¹ *A' Jesus Társasághól valo szerzetes papok által Erdélyben tartandó apostoli missziók alkalmatosságával öszve gyült hívektől ének, vagy fel szóval mondani szokott áitatosságok*. Kolozsvár 1719.

⁸² WATZATKA: „Mária Terézia, a jezsuiták, és az első közismert miseének” (ld. 55. jz.) 459–481.

⁸³ Papp Ágnes a miseének előtörténetéhez tartozó népnyelvű ordinárium-fordításokhoz kapcsolja a *Jertek keresztény lelkek...* keletkezését, melyek az 1670-es években jelentek meg először nyomtatásban. (PAPP Ágnes: „Adalékok a magyar nyelvű miseének történetéhez”, in Barna Gábor (szerk.): *„Leborulva áldlak” Az Oltáriszentség és az Úrvacsora a magyarországi vallási kultúrában*. Szent István Társulat, Budapest 2020. 313–333, 325.

⁸⁴ *A Püspöki Egri Megye Énekes Könyve* [Szentmihályi Mihály-énekeskönyvének kottás kézírata]. Eger, Érseki Levéltár, A. V. 914. (II/7, 8. sz.) A kotta fotóját ld. PAPP Géza–PAPP Ágnes: „A katolikus egyházi népének a 18. században” (ld. 54. jz.) 159. / KOVÁCS Márk: *A' keresztény katolikai isteni tiszteletnek minden ágaira ki-terjedő énekes könyv, négy részre felosztva és a' szükségesebb imádságokkal is el-látva*. Esztergami Beimmel József sajátja ' s áruja, Pest 1842. I/23.

⁸⁵ Az *Im! artzunkra borúlunk...* használata alapján ez az átalakítás rögtön az átvételkor megtörténhetett, vagyis a jambusi lüktetésű dallamvezetés a népi gyakorlatban valószínűleg sohasem valósult meg.

Az 1770-es évektől azonban az újabb nyugat-európai dallamok beáramlása, az azok ritmusához való szoros szövegalkalmazás elkezdte átalakítani a magyar nyelvű verselési rendszert. Bár a dallamok cseréje, mint a zenei létmód alapvető sajátossága mindig adott volt, a XVII. századból vagy korábról datált idegen eredetű, metrikus lejtést sejtető dallamokat a hazai szövegszerű, parlando előadásmód, miként a *Jertek keresztény lelkek...* esetében is, gyorsan átalakította. A dallamok ritmikai változásokat szenvedtek, és különböző módon variálódva egyre jobban illeszkedtek ahhoz a szöveghez, amellyel társulniuk kellett. Szöveg és dallam együttélése, kölcsönös egymásra hatása ritkán befolyásolta a hagyományos, szótagszámláló magyar versrendszert. Újat ebben az hozott, hogy az 1770-es évektől a zenei divat megkívánta szoros ritmuskövetés elméleti tudatossággal is társult hazánkban. A korabeli literátorok lépten-nyomon a ritmus szoros megtartásának követelményéről írtak (a lírai műfajok még általánosan énekelt szöveget jelentettek), hiszen a felvilágosodás esztétikájában a ritmus, a rend, a mérték a *humanitas* szerint kiművelt érzékeny ember életének általános rendezőelveként lépett színre, és a szépmesterségek (így a muzsika és a költészet) legfőbb kritériumává vált.⁸⁶ Ez az esztétikai igényesség az egyházi énekeknel éppúgy megjelent, mint a világi költészetben, sőt ott valamivel hamarabb jelentkezett, hiszen az énekek fordítása szervezett rendi keretek között, vagy felsőbb, központi egyházi utasításra történt. Az új, metrikus dallamokkal való párosítása miatt az egyházban már az 1770-es évektől napirenden volt a népnyelvű énekek metrikus megújításának szándéka, amit a parlando éneklésmód ellenében igyekeztek meghonosítani a templomokban a zeneileg műveltebb rendtagok. Hazánkban ebben a pálos rend járt az élen,⁸⁷ melynek Ányos Pál, Kreskay Imre, Virág Benedek és Verseghy Ferenc is a tagja volt. Az összes literátor, aki számításba jöhet az *Im! artzunkra borúlunk...* fordítójaként. Az 1783-ban készült miseének jambusdallamot követő sorai e tudatos verstani-prozódiai megújulás kezdetén születtek, éppen akkor, amikor a metrikus magyar nyelvű énekírás törvény-szerűségeit kutatva próbálták azt kialakítani.

Az eredetileg hangsúlytalan felütéssel kezdődő dallamot négy forrásból ismerjük. Primer forrásunk az 1786-os *Katolisches Gesangbuch*ban található I. számú dallam, mely a *Wir werfen uns darnieder...* egyes részeihez van rendelve. Az ebből készült magyar nyelvű fordításhoz, az *Im! artzunkra borúlunk...* szövegéhez három dallamforrás társul. Legkorábbi Bozóki Mihály 1797-es *Katolí-*

⁸⁶ „A’ figyelmetesség, és általa tápláltatni szokott érzékeny indulat tsak ott lehet állandó, a’ hol az emberi szív néminemű mértéket és rendet, vagy, hogy az Aesthetikának mesterséges nevezettyével éllyek, rythmust talál.” VERSEGHY Ferenc: *Rövid Értekezések a’ Musikáról VI. Énekekkel (1791)*, in Verseghy Ferenc összes költeményei (ld. 14. jz.) I/12. / „Esztétikailag, azaz az érzéki befogadás szempontjából a szép az, ami az egyetlen médiuma az érzelmek felszításának, és a szép alapját a rendben kell keresni, amint azt a Jó Ízlés iskolája tanítja és mutatja.” Verseghy Ferenc - Rudnay Sándornak, Buda, 1821. március 12., in *Verseghy Ferenc levelezése* (ld. 50. jz.) 946.

⁸⁷ Ld. RICHTER Pál: „A magyarországi pálosok zeneélete és zenéje a 18. században”, in Kiss Gábor (szerk.): *Zenatudományi Dolgozatok 2009*. MTA Zenatudományi Intézet, Budapest 2010. 135–158.

kus kar-béli kótás énekeskönyve,⁸⁸ ezt követi Kovács Márk 1842–1844 között megjelent *A keresztény katolikai isteni tiszteletnek minden ágaira kiterjedő énekes könyve*,⁸⁹ majd a Tárkányi Béla által szerkesztett 1855-ös *Katholikus Egyházi Énektár*.⁹⁰ Ezekon kívül 1888-ban Bogisich Mihály saját bevallása szerint újra közreadta a Bozóky-féle énekeskönyvben található dallamot,⁹¹ ami azonban nem onnan, hanem az 1855-ös *Katholikus Egyházi Énektár*ból való, annak egy variánsa (Bozókyétól erősen eltér).

MittelmäÙig. Zur heil. Adventszeit. Melodie No. I.

Auf! Sei es dein Verlan gen, dein Kö nig kömmt zu dir, auf! sei ihu zu em pfan gen, schließ

auf des Her zens Thür, der laÙ die Sün den ße ge, ist ist die Ena den zeit, drum

mach dem Herrn die We ge, und dei ne Tho re weis. Da Capo.

1. melléklet

⁸⁸ BOZÓKI Mihály: *Katolikus kar-béli kótás énekeskönyv*. Vác 1797. 87.

⁸⁹ KOVÁCS: *A' keresztény katolikai isteni tiszteletnek minden ágaira ki-terjedő énekes könyv* (ld. 84. jz.) I/29–30, IV. sz.: *Mise Ének*. Régi, de sok jobbítással. A tartalomjegyzék szerint: IV. A' régi „Im arczunkra borulunk” – kijobbitva.

⁹⁰ *Katholikus Egyházi Énektár*. A bevett közajtatossági énekekből ujakkal bővitve. Kath. egyházi éneklők s e pályára készülők számára szerkeszté és kiadá TÁRKÁNYI B. József. Orgona-kísérettel, köz- és utójátékokkal ének-hangjegyekre tették ZSASSKOVSZKY Ferenc és ZSASSKOVSZKY Endre. Érseki Lyceumi Gyorssajtó, Eger 1855. 6–7, No. 8.

⁹¹ BOGISICH Mihály: *Őseink buzgósága imák- és énekekben, melyeket a régi és újabb magyar nyelv- és zeneemlékekből kiválogatott, megfejtett, négyszólamu vegyes énekkarra irt és a felső- és a középiskolákba járó mindkét nembeli római katolikus ifjuság lelki épülésére közrebocsát*. Rózsa Kálmán és neje, Budapest 1888. II. Rész, 87–89.

Bár vizsgálatunk alapját eredetileg a *Katolisches Gesangbuch* dallama képezte volna a három [1. melléklet], magyar nyelvű forrás, illetve ezek másodlagos kontextusának összevetése alapján feltehetően az időben legkésőbbi megjelenésű, tehát a Tárkányi Béla által 1855-ben közreadott dallam volt az, amire a magyar fordítás készült. E dallamforrások nemcsak az *Im! artzunkra borúlunk...* szempontjából tanulságosak, de általánosan jellemzik a korabeli prozódia, illetve a népi éneklési gyakorlat változását.

A három magyar dallamforrás közül az 1783-as keletkezéshez térben és időben legközelebb Bozóki Mihály pilismaróti kántortanító 1797-es váci kiadású énekeskönyve esik.⁹² Ebben *Az Isteni Szolgálat' rendeléséhez alkalmaztatott új Énekként az Im' artzunkra borulunknak* csak az első strófája szerepel [2. melléklet]. A többi rész, illetve már *A' Szent Mise' kezdetének*, azaz az *Introitusnak* a következő szakaszai is egy egészen más miseének-szöveg. Bozókinak tehát vagy csak az új dallam elterjesztése volt a célja, és a szöveget csak később akarta megtanítani, vagy a konzervatív egyházi törekvések oldalán állva hagyta el eléggé körmönfont módon a szöveget, vagy egyszerűen csak mivel az általa ismert dallamritmus miatt a prozódia elég döcögős, sőt meglehetősen hibás volt, egy újabb, ahhoz jobban illeszkedő szöveget írt hozzá. Bármi is volt azonban az ok, mivel a könyv püspöki engedély nélkül jelent meg, ez mindenképp Bozóki személyes szándékát vagy ízlését tükrözi.

A másik fontos pont, hogy a dallam variálódása alapján Bozóki nyilvánvalóan nem írott forrásból merített, hanem a helyi népi gyakorlatban kialakult változatot jegyezte le. Mivel a 13–14 évnyi távolság nem túl nagy, az eltérés jellege sokat mond a korabeli nyelvi-zenei állapotról és befogadókészségről.

Meglepő módon ez az eredetitől legtávolabbi dallam- és ritmusvariáns. A hangsúlytalan felütés helyett a dallam súllyal, ütem egyen indul, azaz az idegen ritmus már a kezdet kezdetén átalakult a hazai egyházi énekgyakorlat szerint: a jambikus lejtés kiegyenlítőddött, és ütemhangsúlyos trocheizálásba ment át. Mivel azonban a fordítás a korabeli nyelvi lehetőségek szerint, még ha meglehetősen sok közös szótag alkalmazásával is, de a súlytalan–súlyos szótagviszonyt próbálta jambusi lejtésként leképezni, az így már nem illeszkedett a megváltozott a ritmushoz. Ezt kiküszöbölendő a szövegen is – legalábbis a Bozóki által közölt első strófán – változások mentek végbe, és a ritmusnak megfelelően több helyen trocheizáló ütemhangsúlyos szövegsor-variánssal találkozunk. (A *borulunuk* szó helyesírása sem véletlen, hiszen itt a második szótag hangsúlytalan, azaz kvázi rövidnek kell venni, míg az eredetiben az hangsúlyra esett, azért volt a hosszú szótag: *borúlunk*).

⁹² A Nagy Ignác által levélben körbeküldött dallamot, ill. annak kéziratát nem sikerült felkutatni.

(o)

87

Az Isteni Szolgálat' rendéhez alkalmaztatott új Ének.

A' Szent Mife' kezdetén.

Im' artzunkra borulunk, előtted Ifenség! Ének-szóval imádunk,

Oh Ki-rályi Felség, Törvény szerént áldozunk, nyújtsd fege-

delmedet. Hogy ezen buzgóságunk, nyerje kegyelmedet.

A' Jéhus' szeretete hozzánk gyűlladozván, *1. Kor. 11. 23.* Nagy Szentséget rende, a' végső vatsorán, Meg-töré a' Kenyeret, és hálákat adván, Így Tanítványi előtt, meg-áldotta mondván:

Vegyétek, és egyétek: Mert ez az én Testem, És ezt tselekedjétek, hogy emlékezetem, Közöttetek maradjon az én szeretetem, És vég nélkül újjuljon kegyes ígéretem.

Az után a' bort vivé, az' ő poharában, És Vérenek nevezé, Testamentomában, Mondván: Igyatok ebből mindnyájan, kik hisztek: Mert az örök életből ez által részt veztek.

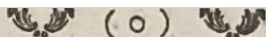
Ő Törvény' példázatit, az Új változtatja, Jéhus Testét, és Vért nekünk ofztogatja, Mellyel bünös lelkünket, éteti, 's'itatja, Azal üdvösségünket szövetségben tartja.

Oh mennyei Szent Atyánk, vedd-el szíveinket, A' te szent Óltárodrol égő temjényünket, És engeszteltelsél-meg szent Fijad' Testével, Mellyet itt bé-mutatunk szentséges Vérelvel.

A' Ditsösség' éneklésekor.

Ditsösség magafságban légyen az Ifennek, Békeféség e' világban nekünk embereknek. *Lukáts. 2. 14.* Kik tégedet imádunk, magasztalyán áldunk, Néked örök Atyánknak, nagy hálákat adunk.

Oh Égeknek Királyja, mindenható Isten, Oh Ifennek Bárányja, könyörülj népeden, Ki a' mi vétkeinket fel-vetted magadra, Hald-meg könyörgésünket, tékints irgalmadra.

Ülvén Atyádnak jobbán, könyörülj mi rajtunk: Mert te egyedül Szent vagy, mi kegyelmes Urunk, Királyi páltzát tartalmaz szentséges kezekben, A' Sz. Lélekkel vígadsz Atyád' örömeiben.

Az Évangéliomra.

Hitünkben erős kö-fzál, az Évangéliom *Róm. 1. 16.* Isten' Ígéből áll, ez a' fundamentom, Mellyre maga az Isten oktatott bennünket, A' ki éppen semmiben meg-nem tsalhat minket.

Mert ebben foglaltatik szentséges Törvénye. *Jel. 14. 6.* Kiben fel-találtatik, minden jok örvénye, Öntsd belénk kegyelmedet, hogy ezt meg-érthessük, Mennyei örömedet, ez által vehessük.

Apostoli Hit' Vallása.

Hiszünk mi az Atyának Szent Ifenségében, *Ján. 1. 3.* Mennyei Királyunknak örök felségében, A' ki mindent egy szóval semmiből teremtett, És szent ábrázatjával minket ékesített.

És a' Jépus Krisztusban, Ki Atya Ifentől, Isteni méltóságban öröktől-fogva szük. *Ján. 6. 70.* Ifentől igaz Isten, Atyához hasonló, A' ki által lött minden, 's reánk fzáll minden jó.

Mi értünk emberekért mennyből e' világra, Jöve üdvösségünkért, testet vett magára, Máriának méhében szüzen fogantatott, *Luk. 1. 35.* Mint ő a' Sz. Lélektől meg-árnyékoztatott. *Mát. 1. 20.*

Az Isten' böltségsége emberré lött vala, Sok kínokat szenvedé, Kereszt-fán meg-hala. *Márk. 15. 37.* Ámbár el-temettetett, de ő harmad napra, Fel-támadt, mennybe méne, 's ült Attya' jobbára *Luk. 14. 5.*

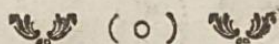
Honnét el-jö ítélni élőket 's holtakat. *Zs. 95. 13.* Vépképpen elrendelni örökké-valókat, Meg-esmérteti jókkal, irgalmát 's jó-ságát, Szintén a' gonofzokkal, Kemény igafságát

Hiszük a' Sz. Lélekaek örök Ifenségét, *Tr. 2. 1.* Az Anyafszent-egyházat Szentek' egygyefségét, Bűneink' botsánatját, az Isten' kegyelmét, Testünk' fel-támadását, 's az örök életet.

Az Áldozat' Bé-mutatására.

Oh áldott Szent Úr Isten, vedd-be kegyelmedbe, A' kenyeret és a' bort, kit teszünk elődbe, Mellyből Szent Fijad' Teste 's Vé-re szenteltetik, Lelkünknek eledele kegyelsen vétetik.

Te

Te reád Sz. Úr Isten bízunk mi magunkat, Vezelsed kegyelmesen minden dolgainkat, Kérünk szentelj-meg minket, hogy akarodat, Kövessük mindenekben, vévén malasztodat. *Máté 6. 9.*

A' mi egész életünk hozzád kaptoltafsék, Bár utolsó tseppvérünk érted ki-ontafsék, Nap-fénnyel, és elsővel, éltesd mezeinket, Áldásid' gyümölsével, töltsd - meg tsüreinket. *Máté. 6. 33.*

A' tsendítésre.

Énekeljük Szent, Szent, Szent, az Isteni felség, Kinek ditsőségevel meg-telt a' föld és ég, Vegye az ő malasztját minden Nép's Nemzetség, Látsa igazak' útját, a' vak hitetlenség.

Hogy egy szívvel, és szájjal, ötet magasztaljuk, A' mennyei karokkal szüntelen imádjuk, Mondván áldott, a' ki jön az Úrnak nevében, Kinek ditsőség legyen földön és mennyégben. *Jel. 19. 16.*

Az Úr - mutatása után.

Végtelen kegyelméből Isten emberré lett, Tulajdon szerelméből, éretünk szenedett. *Mik. 5. 1.* Emberi gyarlósággal, meg-hólt a' kereszt-fán, Isteni méltósággal, ismét fel-támadván.

Vég-vatsora üdején, a' mint el-rendelte, Mofi a' kenyér' 's bor'-színben magát el-rejtette, A' Kereszt-fán el-rejté tsak az Ifenséget; Itt egyfzer'smind bé-födé az ő emberségét.

Az áldozatra.

Óh Angyali eledel tégedet imádunk, Néked buzgó Lélekkel térdet, fejet hajtunk, *Mik. 6. 6.* Az Anyaszentegyháznak Sz. nagy öröksége, Az Új Testamentomnak egész erőlsége.

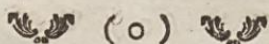
Azt el-hinném bizonynal, hogy tsak kenyér vólna, És hogy természet szerént, tsupán tsak bor vólna, Ha testének, 's vérének nem mondta vólna, távúl légyen ítélni, hogy másképpen vólna.

Tehát a' kételkedés, itt el-nyomattatik, A' Krifusnak ígéje, helyben-hagyattatik, *Luk. 21. 33.* A' kenyér' és bor'-színben, Test's Vér adattatik, Eleven Isten-ember, mi tölünk vétetik.

Ki egy kisded vesszőnek, olly nagy erőt adhat, Hogy Égyptus' földének, árthat, és használhat, Úgy a' Zsidó Nemzetnek, vízen útát nyíthat, Vallyon szent ígéjének, erőt nem-é adhat?

M

Ne

Ne szóljon tehát ehez, semmi eretnokség, *Máté. 5. 37.* Mert itt fölöttéb tsekély, mindennémű Mentség, Kit maga Izóll végtelen, a' hatalmas Felség, 'Hát mit tézzen ez ellen? egy gyarló emberség.

Utolsó áldáskor.

Jépus! kit e' Misének, imádtunk titkában, Áldásid' kegyelmének, részesíts árjában, Telsék Ifenségednél, égő tífzeteletünk, Maradj-meg híveidnél, úgy bóldogok lefzünk.

Erős óltalmad légyen, e' napon felettünk, Ne győzedelmeskedjen, gonofz ellenségünk, Add, hogy bűn nélkül álljunk Itélőszékednél, És irgalmat találjunk, Szent tekintetednél.

Az Óltári Szentségről-való Ének.

Jer imádjuk vég nél - kül, E' Szentséget szívékből,

Mellyet Jépus rendelt vala Szeretetéből.

Az halálra készülvén, vég-vatsorát rendelvén,
Testamentoma' Levelét így petsételevén, *Máté 26. 26.*

Kenyeret meg-áldotta, Szent Testének mondotta,
Úgy a' bort az ő vérenek nyilván vallotta.

E' Kenyér az én Testem, és e' bor az én Vérem,
Legyen tehát közöttetek emlékezetem.

Melly ér'tetek adatik, halálra áldoztatik,
És a' Kereftnek óltarán meg-tőrettetik,
Hogy Jépus ezt hirdette, Tanítványit íntette,
Mondván: vegyétek, 's egyétek erősítette.

Mert a' ki ebből éfzen, örök életet véfzen,
Én ő benne; és ő pedig én bennem léfzen,

Nagy afztal terítettett Szent Kenyér készítettett,
Üdvőfsgünknek Záloga, így szerezte.

(o)

91

M Á S

Tsudákkal tündöklő, Iste-ni nagy erő hatalmad' el-nyomja
De hi-temnek fénye, szerelmed' törvénye meg-világo-sít-ja,
értelme-met.) énemé-met.) Óltári - Szentségre, Mennyei - Kenyérre

Mikor ve-tem szeme - imet, a' kivel táplálom én lelkemet.
A' tengert meg-nyítod, két részre oszlatod, egy kisedd vessző-
nek tsapására; ismét öfzve - vonyod, régi módban hagyod a' te
szolgáidnak nagy javára, szintén úgy e' kenyér, szent ígédre meg-
tér, tefté vál táplálásunkra, mellyel útunk nyílik Mennyorfszagra.
2. Mój. 14. 21.

Tsak egyedül te vagy, a' ki hatalmas vagy, meg-mutatod
erőd' mindeneken, önnön hatalmaddal, erős karjaiddal Nápot meg-
állítod az egeken, Jósué bizonyság, próbát tett valóság, Gábon-
nak ellenében, midön hartzot viselt, a' Sz. Földön. Jós. 10. 12.

Tehát illy tsudával, táplálsz nem mannával, Testteddel étetik
a' mi Lelkünk, Jósuének Napját tartóztasd fáklyáját, Mójsesnek
vesszfejét adjad nekünk; Hogy útat nyíthassunk, bátran hartzolhas-
sunk, a' Szent Földre légy vezérünk, engedd-meg ezt nekünk,
Szent Istenünk.

M Á S É N E K.

Nóta: Üdvöz - légy Mária Tengernek.

Mennyből szállott Kenyér, Üdvöz - légy nagy Szentség! E' kis
fejréségben el-rejtett Istenség. Ján. 6. 59. Nép. Szívem', Lel-
kem' néked adom, életem' - is reád bízom, Uram Jépus Krifus.

Ha szemem nem lát - is, hiszem, hogy jelen - vagy, Kenyér,
's bor - szín, Te hatalmad mert nagy. Nép. Imádom Istenségedet,
Szent Testedet, és Véredet, Uram Jépus Krifus.

M 2

Té-

2. melléklet (az előző öt képpoldal).

A miseének-sorozat többi strófája valószínűleg azért nincs közölve, mivel azok a „hibás” prozódia miatt nem tudtak átmenni a népi gyakorlatba. A magyar dallamhagyomány mintája, ritmusereje láthatóan gyorsan bekebelezte az idegen jövevényt, és a közösségi éneklés inkább a szövegen változtatott, mintsem a hozzá illő, de idegen lejtésű dallamot megtanulta volna. Legalábbis az *Im' artzunkra borulunk...* esetében a népi gyakorlat még az 1780–1790-es években is azonnal a magyar énekhagyományban szokásos ütemhangsúlyosra játszotta át az idegen lejtésű dallamot. Mindez alátámasztja a fentebb mondottakat, tudniillik hogy az új ritmusú dallamok meghonosítása az 1770–1780-as évektől a „tudós hazafi” értelmiség részéről rendkívül erős elméleti (esztétikai) tudatossággal társult. Ilyen értelemben tulajdonképpen felülről vezérelt volt, hiszen nélkülük, mint látható, legalábbis akkor még, mindez nem lett volna megvalósítható.

Bozói énekeskönyvéhez történetileg szorosan kapcsolódik az ezzel egy időben, 1797–1798-ban Egerben megjelent *Egyházi énekes könyv*, ami az *Im artzunkra borulunk...* teljes, változtatás nélküli szövegét tartalmazza a következő felirattal: „Szent Mise alatt. Nota Tulajdon. Vagy: Jertek Keresztény Lelkek cum Repetitione finali.”⁹³ [3. melléklet] Az énekeskönyvet Eszterházy Károly egri püspök megbízásából Szentmihályi Mihály állította össze, és bár mindvégig kottával szándékoztak közreadni, az az utolsó pillanatban mégis kotta nélkül jelent meg.⁹⁴ Mivel az énekeskönyv előmunkálatai már 1771-ben megkezdődtek, az *Im artzunkra borulunk...* az újabb jozefinista-reformkatolikus irányzat szerinti átdolgozás miatt nyilvánvalóan időközben került be a könyvbe.⁹⁵

A dallamközlés elhagyása ellenére szerencsésen fennmaradt az énekeskönyv teljes kottás kézírata is,⁹⁶ mely szerint az *Im artzunkra borulunk*hoz egyébként sem adták volna közre a saját dallamot, ami az előszó alapján egyértelműen arra enged következtetni, hogy az új miseéneket az egri egyházmegyében saját dallama helyett a *Jertek Keresztény Lelkek...* dallamával énekeltek, mely szerkezetében hasonlított, de azért egyszerűbb volt az eredetinel (AABB). Szentmihályi ugyanis a püspök utasítására nemcsak nyomtatványból dolgozott, hanem a környék kántoraitól bekérte a nép által használt dallamváltozatokat, így az énekeskönyv kéziratban maradt kottái és nótautalásai primer források a korabeli használatot tekintve.⁹⁷

⁹³ SZENTMIHÁLYI Mihály: *Egyházi énekes könyv*, I. Nyomtatott a' püspöki betűkkel, Eger 1797. 9.

⁹⁴ Grieger Ferenc egri püspöki nyomdász 1792-ben az énekeskönyv kiadásával kapcsolatban arról tájékoztatta a püspököt, hogy nézete szerint az egri nyomdának még 50 év múlva sem lesz lehetősége kottás kiadásra, ha ragaszkodnak a kottás kiadáshoz, akkor küldjék a kéziratot Bécsbe. BÁRDOS Kornél: *Eger zenéje 1687–1887*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1987. 37–39.

⁹⁵ Szentmihályi 1775-ben került a szerkesztőbizottság élére. A munkálatok erősen elhúzódtak, illetve a cenzúra miatt az eredeti koncepcióhoz képest jelentősen megváltozott a kiadás. Ld. *Uo.* 36.

⁹⁶ Eger, Érseki Levéltár, A. V. 914.

⁹⁷ „Arra-is szükséges vigyáznod; hogy a' melly Énekeknek tulajdon nótái vagynak, azokat idegen Nótákra, amint olykor némelyek tselekszenek; ne fordítsd; mert így a' Népet, a' ki énekelni szokott, meg-háborítod.” SZENTMIHÁLYI: *Egyházi énekes könyv I* (ld. 97. jz.) X.

V A L Ó É N E K E K.

9

7. JÉsus szelid B árány, kinek drága árán, Pokoltul meg-vál-tattunk, néked el-választattunk.
8. Mi-nékiünk kegyelmezz, gonofztul védelmezz, vedd ked-vedbe népedet, kiért ontád Véredet.
9. Mennyei Orvofunk jöj hozzánk, JÉsufunk, bé - fogadunk szívünkbe, és helyt adunk lelkiünkbe.
10. Kérünk édes Atyánk, áldásod' add reánk, vég óránkban el-ne hagygy, óh JÉsus! velünk maradj. Amen.

Szent Mife alatt. Nota Tulajdon. Vagy: Jertek Keresztény Lelkek cum Repetitione finali.

Az Introituskor.

1. Im ártzunkra borulunk előtted Istenség, és ének szóval ál-dunk, halgass-meg óh Felség, törvény szerént áldozunk, nyújtsál segedelmet, hogy ezen buzgóságunk nyerhesfen kegyelmet.
2. E' siralom' völgyébül bútsúzni akarván, JÉsus' szereteté-bül, a' végső Vaforán, töré a' Kenyért, 's-áldván, a' Borral ki-oftá; mi-is ezt tegyük, mondván, 's-émlé-kezzünk reá.
3. Vegyétek, mond 's-egyétek, ez Vérem, és Testem, hogy el-ne felejtsetek, mit tett szeretetem, a' Keresztfán ál-do-zom értetek magamat, ki bennem hisz, meg-oftom véle Országomat.
4. Óh JÉsus! jó illatban vedd-fel temjényünket, részese' Szent Malasztodban sohajtó lelkünket; nem borjúkat mu-tatunk-bé, mint rég Aaron tett, Kristus mi áldozatunk, ki Szószóllónká lett.

A' Gloriakor.

1. Téged' Meny-béli Atya, illet a' Ditsőség, Fiaid' áldozat-tya, imádás, szive'ség: engedd háborúsággal, ne nyo-morgattassunk, hogy néked bátorsággal, 's-vigan szolgál-hassunk.
2. Mi Adám' maradvánnya kiben üdvözülünk, óh Istennek B áránnya! add, irgalmat lellyünk: Te, ki vigasztalsz

C 3

min-

10

M I S E A L A T T

minket, Szent Lélek Istenünk! lásd buzgó sziveinket,
szerelmed ég bennünk.

Az Evangyéliumkor.

1. Az Evangélium áll, Isten' Igéjéből, ez azon fenék kö-
szál, mellyen hitünk épül; maga oktatott erre, ki nem
tfalhat minket, nyíffuk-fel értésére tehát sziveinket.
2. Mennyeknek Országába vezet Igéjével, örömök' tárházába,
kegyes törvényével; add Uram! mélyen rejtjük, szívünk-
be szavadat, hogy meg-érdemelhefsük, bődög Országó-
dat. J

A Crédokor.

1. Mi hiszünk az Atyában, ki mély végzéséből, mindent vi-
lág jártában, teremtett semmiből, Fia Istenségével, hoz-
zánk botsájtatott, 's-Szent Lélek' erejével Szüztül fogan-
tatott.
2. Máriától született e' Kisdéd, mint Szüztül, ki minket üd-
vözített 's-meg - váltott a' büntül; értünk buzgóságából
fok kinnal meg-hala, harmad nap halottából is-mét fel-
támadta.
3. Fel-ment Boldogságába, 's-ült Attya' jobbára, honnan Mél-
tóságába, Itilet' Napjára, el - jövend meg - büntetni rosz-
szak' gonofzságát, 's-a' jókkal ismértetni Irgalmát 's-Jó-
ságát.
4. Egy Anyaszentegyházban, Szentek' egygyefségét, érdem-
nek e' Tárházban hiszünk Közöfségét; bűnnek fel-öldo-
zását, Lelki meg-tisztulást, testnek fel-támadását, örök
Boldogulást.

Az Offertóriumkor.

1. Vedd Uram Kegyelmedbe, a' mit fel-szenteltünk, ámbátor
most elődbe, tsak Bort, 's-Kenyért téfzünk, de Kriftus-
nak változnak Vérévé, 's - Testévé, mind élők', mind
hóltaknak lelki reményévé.
2. Néked akaratunkat áldozzuk, 's-szívünket, néked gondo-
latunkat, óh segíts bennünket! hogy Parántsolatidat,
híven' meg-tarthatfuk, 's-bün-által Malasztidat, el-ne tá-
voztatfuk.

3.

V A L Ó É N E K E K.

II

3. Lábadhoz éltünk tefszük vagyónkat, utolsó tsep vé-rünket 's-földi javainkat, elsővel, és nap-fényel élted mezeinket, áldásid' gyümöltsevel, töltsd-meg tsüreinket.

A' Sanctuskor.

1. Szavunkat, és szívünket az égre emellyük, Sabaóth Istenünket, Szentnek énekellyük, Uram Méltóságoddal tele van föld, és ég, térjen-meg Malasztoddal a' vak hitetlenség.
2. Hogy az után egy mással, néked áldozhassunk, 's-egy öröm' kiáltással, Ofannát mondhassunk; Uram az Áldott légyen, aki Nevedben jön, Khérubok mondgyák Amen! most, és mind örökkön.

Az Ur' mutatása-után.

1. Ki fogja-meg e' tfudát, hogy Isten ember lett? 's-álzván Méltóságát, érettünk szenvedett: szinte olly nagy tfudával, láttyuk most itt jelen, Hitünknek világával, Oltári Szentségben.
2. A' fzem ugyan meg-tfalhat, melly tfak Bort, 's-Kenyért lát, de JÉsus nem hazudhat, nem máfollya a' szavát, önnön maga igérte, ki, mit akar, meg-téfv, hogy a' törtt Kenyér Testé 's-a' Bor Verévé léfv.
3. A' Kereft-fán el-rejtve, vólt tfak az Iftenség, itt egyszer 's-mind bé-fedve vagyón az emberség; óh JÉsus! mint reménlünk irgalmafságoddan, úgy add, nyilván szemlélyünk ditső Országoddan.

A' Communiókor.

1. Hív Lelkek örüllyetek, nagy tfuda történék, az Istenelőttetek, fedve meg-jelenék, Kenyér 's-Bor színe alá JÉsus' Teste, Vére im magát el-titkolá, Lelkünk' élelmére.
2. Az Istennek Báraannya, látogat bennünket, ki forunkat meg-szánya, 's-el-vísvi bününket; hiszszük azt Vallásunkban, hogy lelkünk' étke léfv, táplál vándorlásunkban, és még-is el-nem véfv.

3.

12

M I S E A L A T T

3. Ha el-jön az életnek vég szempillantása, e' Mennyei éte-
nek bíztat táplálása, hogy halál nem ijeszti Híveknek szi-
veit, mert az ég ránk terjeszti, hatalmas Kezeit.
4. Úr JÉsus! Szerelmednek mondunk magasztalást, melly öfz-
tönbül népednek, adol illy táplálást; Bor 's-Kenyér szin-
ben rejtez, Isteni méltóság, melly Kút - főből tfergedez
élet, és Boldogság.
5. Gyúladgyon kívánságunk, Tested' Szentségéhez, 's-hogy
ha Pállya futásunk, jutand már végéhez, add ennek ér-
demével, te - hozzád juthassunk, 's-Angyalid feregével,
vég nélkül áldhassunk.

Az Ite Missa est, és utolsó Áldáskor.

1. JÉsus, kit e' Misének imádtunk titkában, Aldásid' kegyelmé-
nek részefits árjában; tetsék Istenségednél égő tiszteletünk,
's-maradgy-meg Hiveidnél, úgy boldogok leszünk.
2. Erős oltalmad légyen e' napon felettünk, ne győzedelmef-
kedgyen gonosz ellenségünk, add bűn nélkül álhassunk
Itelő Székednél, Irgalmat találhassunk, Szent Tekénte-
tednél. Amén.

Mds. Nota Tulajdon.

1. Jertek Keresztény Lelkek az Istent ditsérni, Szent Mise hal-
gatással, Urunkat tisztelni, mutassunk áldozatot, melly
Istent illeti, mert egygyütt Szentség léfzen, Szent Irás
jelenti. Kyrie elejfon.
2. Óh Istennek Szent Fia, Szerelmes JÉsusunk! a' te szerete-
tedért néked hálát adunk: mert ezt az Áldozatot, Te
magad szerzedted, mellyben Szent Tested 's-Véred, mi-
velünk közlötted. Kyrie elejfon.
3. Mit jelent a' Szent Mise, Uram mesd szívünkbe, és az ál-
tal halálad' juttasd most efünkbe, hogy szüntelen ditsér-
jünk, óh JÉsus! ki nekünk illy ajándékot adtál, mellyen
örvend lelkünk. Kyrie eleyfon.

Az Angyali Énekre.

1. Ditsőség az Istennek, a' magos Mennyekben, és szent bé-
kef-

A két legkorábbi „dallamforrás” szerint tehát az *Im' artzunkra borúlunk...* központilag bevezetett miseének, legalábbis a dallam meghonosítása szempontjából – ami a magyar nyelv ritmusának fejlesztése miatt fontos lett volna – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, hiszen vagy azonnal átütözte azt a népi gyakorlat, vagy a korábban használt miseének ütemhangsúlyos dallamával párosították (hogy eredetileg az is jambusdallam lett volna, a magyar használat szempontjából lényegtelen).

A következő két dallamforrás időben ezeknél jóval távolabbi, és már mindkettő a megújult irodalmi, költői nyelv korszakából, a jambikus lüktetés használatának és divatjának virágkorából való. Kovács Márk 1842–1844-ben adta közre *A keresztény katolikai isteni tiszteletnek minden ágaira kiterjedő énekes könyvet*, Tárkányi Béla pedig 1855-ben jelentette meg a *Katholikus Egyházi Énektárat*. Mindkettő felütéssel és a *Katolischen Gesangbuch*hoz képest némi variánsképződéssel hozza a saját dallamot. A felütéses kezdet, illetve az időbeli távolság alapján egyaránt írott forrásból meríthettek: Kovács Márk valószínűleg a Nagy Ignác által körbeküldött körlevél egyik példányából, Tárkányi pedig Verseggy egri kéziratából.

A Verseggy-kutatás ugyan nem tud róla (miképp az 1785-ös Egyetemi Könyvtárbeli kéziratról sem), és bár ellenőrizni-felkutatni sajnos nem állt módunkban, de Pálos L. Ferenc Babik József alábbi közleményére való hivatkozása megmagyarázza az 1855-ös közlés mibenlétét és forrását. Eszerint „Verseggy Ferenc 1786-ban Pesten kiadja *Keresztény Ájtatosságok* című ima- és énekeskönyvét, amelynek érdekessége, hogy énekei »a nyomtatásban hangjegyek nélkül szükölködnek,« míg az eredeti, s most is meglévő kéziratban az énekek kettő kivételével hangjegyekkel vannak ellátva.”⁹⁸

Ha igaz Babik állítása – ami egybevág azzal, hogy az 1786-os kézirat tartalomjegyzékében már a leendő nyomtatvány oldalszámai szerepelnek –, akkor az Egri Főegyházmegyei Könyvtárnak egykor birtokában volt Verseggy *Keresztény Ájtatosságának* egy nyomtatott példánya (valószínűleg a kefelevonat), illetve birtokolt egy kottákat tartalmazó autográf kéziratot is. Mindez elképzelhető, sőt nagyon valószínű Verseggy életútját ismerve, hiszen 1777-ig az egri papnevelő intézet nagyreményű diákjai közé tartozott, már akkor és ott is kitűnve tanulmányi eredményeivel és zenei tudásával. Ha az imakönyv valóban elérte a nyomdát, akkor az azt jelenti, hogy Verseggy rendkívül fontosnak tartotta annak kiadását, és mivel az 1786-ban éppen feloszlás alatt álló pálos renden belül ezt lehetetlen volt véghezvinnie, régebbi egri kapcsolatait próbálta felhasználni. Igaz, kottanyomtatásra ekkor ott még nem volt lehetőség (Verseggy persze reménykedhetett benne, hiszen kottás kéziratot adott le), de az egri püspökség már 1755-től rendelkezett saját nyomdával.

⁹⁸ PÁLOS L. FERENC: *Kovács János Márk (1782–1854) énekeskönyvének szerepe a katolikus egyházi énekreformok történetében.* (Pannonhalmi Füzetek 25) Pannonhalma 1940. 10–11. A hivatkozott irodalom: Babik József: *A magyar katolikus egyházi ének története rövid előadásban.* Különnyomat az Egri Érseki Tanítóképző Intézet 1889–90-ik tanévi Értesítőjéből, Eger 1890. 38.

Kovács Márk a *Mise Énekhez* tartozó megjegyzés szerint „*Régi, de sok jobbítással*” adta ki a darabot.⁹⁹ [4. melléklet] A szövegbe valóban nagyon erősen belenyúlt, és a dallamon is jobbított-változtatott. Ráadásul a saját dallamot csak az *Introitusra*, a *Gloriára*, az *Evangeliumra* és a *Credóra* írt szövegekhez adta (mindegyikhez csak 1–2 strófát közölt, a *Credó* pedig már nagyon távoli átirat, elég nehéz felismerni benne az 1785-ös szöveg egyik strófáját), az *Offertoriumra* és a *Sanctusra* már egy teljesen más felütéses dallamot rendelt, az *Urmutatásra*, az *Áldozásra* és a *Be-fejezésre* pedig egy harmadikat, melynek első sora ütem egyen kezdődik, a többi pedig felütéssel.

Kovács Márkkal szemben viszont, nyilvánvalóan eltérő céljaik miatt, Tárkányi kifejezetten megbízható forrásnak tűnik. Nála egyrészt ugyanazt a szöveget találjuk, mint Versegynél (csak a helyesírást modernizálta, illetve általában minden részből csak 1–2 strófát közölt), másrészt az általa közölt dallam nagyon közel áll a *Katolisches Gesangbuch*ban lévőhöz,¹⁰⁰ [5. melléklet] tehát időbeli távolsága ellenére ez lehet az a dallam, amire a *Wir werfen uns darnieder...* magyar fordítása 1783-ban készült, és amit Verseghy is lejegyzett a *Keresztény Ajtatósságok* Egerbe küldött kéziratába.

A nyolc sorból álló 76767676-os strófák AAvBC dallamsorokra íródtak. A ritmust a nyugat-európai hangsúlyváltó verselést imitáló „németes” vagy „félmértékes” jambusokkal meglehetősen jól követi a fordító. A nyugat-európai hangsúlyváltó verselés lényege, hogy e nyelvek sajátosságai miatt az antik-időmértékes verselés leképezéséhez a hosszú–rövid szótagokat hangsúlyos–hangsúlytalan szótagokkal helyettesítik, amit az énekekben megerősített a zene súlyviszonyokon alapuló ritmusrendszere is, a kettő tehát a nyugat-európai nyelvekben találkozott. Nálunk viszont korántsem, hiszen míg a magyar nyelv a rövid–hosszú szótagok váltakozásával tökéletesen képes volt utánozni az antik-időmértékes verselés bizonyos formáit, a korabeli divatos, külföldi, felütéses dallamok hangsúlytalan kezdete ellentmondott nyelvünk szólamkezdő élhangsúlyának. Nyelvünk korabeli állapota miatt a XVIII. század végén még igen nehéz volt rövid verslábakból álló jambusi és trocheusi sorokat írni, mivel egyrészt szavaink többsége még hosszabb volt, másrészt az akkor még aposztróffal írt névelő és mutatószó (a', e') is hosszúnak számított. Az írásban hiányzó z hang ugyanis összeolvadt a következő szó kezdő mássalhangzójával, s a kiejtésben megnyújtotta.

⁹⁹ „A' könyvet úgy rendeztem el, hogy mihelyst közre jut, tüstint lehessen használni minden oktatás nélkül is. Mert vagy régi ének jobbítva vagy új ének régi áriára fog helyenkint találkozni, hogy a' nép addig is, míg az eredeti újakat meg nem tanulta, zenghessen. Ezen előrelátással hát azt a' jövedelmet kerestem, hogy népünk az új könyv mellett még rövid időre se némúllyon-meg.” KOVÁCS: *A keresztény katolikai isteni tiszteletnek minden ágaira kiterjedő énekes könyv* (ld. 84. jz.) VI, Elő-szó

¹⁰⁰ „Lesz, ki e gyűjteményben tán nem fog föltalálni egy vagy más éneket, mely előtte ismeretes [...] Más előtt pedig tán az lesz föltűnő, hogy egy vagy más ének dallamában némi kis eltérést fődöz föl. Azonban némely éneknél a tudatlanság visszaélve tért el az eredeti jó dallamtól, ezt tehát vissza kellett téríteni; némely ének pedig eredetileg czikornyás és a zene szabályainak meg nem felelő modorban lévén készítve, ezt az egyházi zene szelleméhez képest egyszerűsíteni s illő rythmusba hozni kötelességöknek tartották a hangszerzők.” TÁRKÁNYI B. József: *Katholikus Egyházi Énektár*. Eger 1855. Előszó, V.

ÜNNEPI RÉSZ.

29

BÉFEJZÉS.

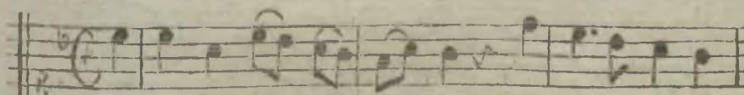
Hálát adunk szívünkől
 Istenünk, szerelmünk
 Hogy e' dicső kincsünkől
 Engedél részt vennünk
 Engeszteljen ez nekünk,
 Mivel most adóztunk;
 Légyen kezét mellettünk,
 A' kit fel-áldoztunk,
 'S menteni hoztunk.

E' drága szent Misének
 Titkos áldozattyát
 Add érezni mindennek
 Hatalmas illattyát,
 Hozz újulást lelkünknek
 Ennek érdemiért,
 Hozz épséget testünknek
 Jézusod vériért,
 Melly folyt e' nap ért.

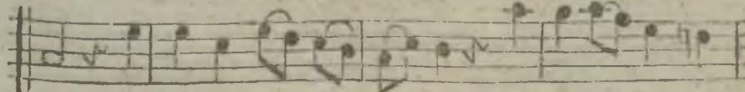
IV.

MISE ÉNEK

Régi, de sok jobbitással.

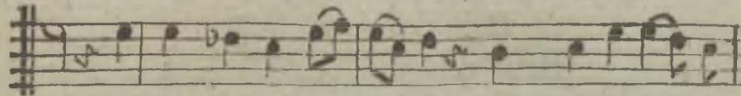
Im arczunk-ra bo- ru- lunk e- lőtted Isten-

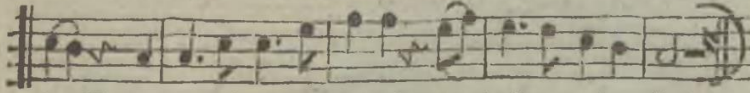
ség! E- nek szó- val hó- do- lunk Te néked szentFel-

30

VASÁRNAPI ÉS

ség! Törvény szerint áldozunk, nyújtsd segedel- me-

det Hogy ezen búzgóságunk nyerje kegyelmedet.

E' siralom' völgyéből
 Bucsuzni akarván,
 Jézus nagy szerelméből
 A' végső vacsorán
 Kenyér és bor színekben
 Testét 's vérét hagyá,
 Hogy imádjuk ezekben,
 'S emlékezzünk reá.

Atyánk! nézz hát székedből
 Nagy áldozatunkra,
 Nyerjen ez kegyelmedből
 Áldást Országunkra:
 Nem borjukat mutatunk,
 Mint régen Áron tett,
 Jézus mi áldozatunk,
 Ki szó-szólónkká lett.

GLORIA-ra.

Téged mennybéli Atya
 Illet a' dicsőség,
 Szolgáid áldozattya,
 Imádás, tisztesség.
 Dicsértessék nagy Neved
 Mind mennyben, mind földön,

ÜNNEPI RÉSZ.

31

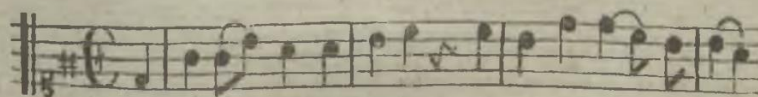
Tellyék bennünk szent kedved
Most és minden örökkön.

EVANGYÉLIOM-ra.

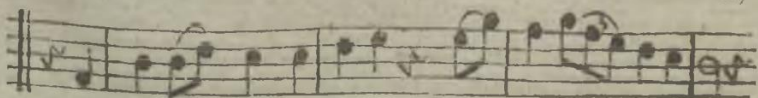
Az Evangyéliom áll
Uram szent igétből,
Ez az a' fenék kő szál,
Mellyen hitünk épül.
Add, hogy mélyen rejthessük
Szívünkbe szavadat,
És meg-érdemelhessük
Véle országodat.

CREDO-ra.

Atya, Fiú, Szent Lélek,
Egyetlen Istenség!
Kiben mozgok és élek,
Hiszek oh szent Felség!
Hármat hiszek, melly csak egy
El-oszolhatatlan,
Az elme közel sem megy,
Hitem csalhatatlan.

OFFERTORIUM-ra.

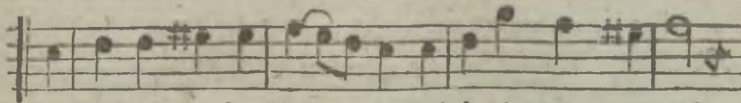
Vedd Isten szent kedvedbe, a' mit fel-ál- dozunk,

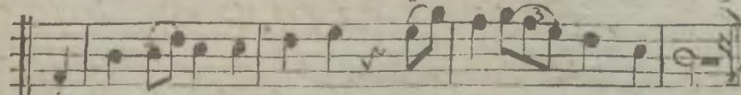
Mert ámbár most kebledbe csak je-le-ket hozunk,

32

VASÁRNAPI ÉS

De Krisztusnak vál-toz-nak vé-ri-vé, 's tes-ti-vé

É-lőknek és holtaknak lel-ki re-ményi-vé.

Néked, akaratunkat,
 Áldozzuk szívünket
 Minden gondolatunkat,
 'S minden lépésünket.
 Add, hogy szent törvényedhez
 Hiven ragaszkodgyunk,
 Járolván szentségedhez,
 Lelkedtől olvadgyunk.

Szent lábodhoz éltünket
 Teszszük szent Istenünk,
 Készek, ha bár vérünket
 Értted kell öntenünk.
 Kérünk, minden szükségben
 Nézz reánk mennyedből,
 Áldást minden inségben
 Önts áldó kezedből.

SANCTUS-ra.

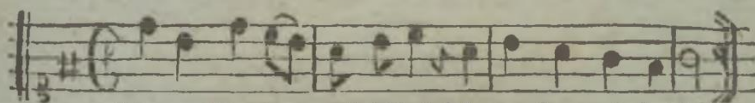
Szívünket, szózatunkat
 Te hozzád emeljük,
 Aldván téged, Urunkat,
 Szent szent, énekeljük.
 Minthogy méltóságoddal
 Tellyes a' föld és ég,
 Térjen-meg malasztoddal
 A' vak hitetlenség.

ÜNNEPI RÉSZ.

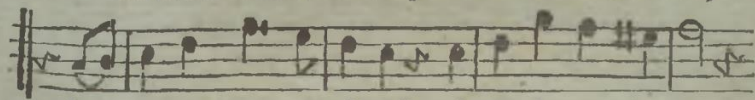
33

Add, hogy édes Nevednek
 Együtt áldozhassunk,
 Egy házban egy Istennek
 Nagy hálát mondhassunk.
 Dicsérhessük egy hangon
 Azt, ki nevedben jön
 És a' másik világon
 Nézhessük örökön.

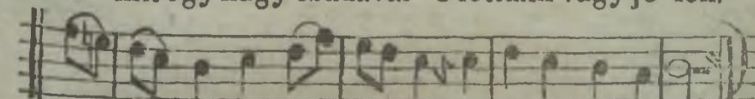
UR MUTATÁS-r a.

Jé-zus! Is-ten-nek Fia! ki em-ber-ré-let-tél,
 És mint lelkünknek díja ha-lált is szenvedtéj:

Is- mit egy nagy csudával e-lőttünk vagy je- len.

Hit- nek hív fák-lá- já- val látunk e' szent helyen.

A' szem ámbár meg-csalhat,
 Mivel gyarló jelt lát;
 De hived bátran vallhat,
 Tudván Ura szavát
 Hiszszük, hogy ígéreted
 Hiven tellyesedett
 Mert ostyánk már szent tested,
 Borunk is véred lett.

A' kereszt-fán rejtezve
 Csak volt Istenséged.

Itt ma már befödözve
 Isten 's emberséged.
 Add azt, a' mit rejtezve
 Most hittel szemlélünk
 Mennyekben fel-födözve
 Szinről seinre néznünk.

AZ ÁLDOZÁS-ra.

Oh Istennek Báránya!
 Mosd-el sok vétünket,
 Csak te vagy, ki meg-szánnya
 Siralmas ügyünket.
 Most is gyarlóságunkban
 Lelkünknek étke vagy,
 Táplálsz vándorlásunkban,
 Mivel szerelmed nagy.

Itt vagy e' szent oltáron
 Mennybéli eledel!
 Élteted, kit nagy áron
 Haláltól vettél-el.
 Te mondod, hogy nem élek
 Ha téged nem eszlek:
 Hát, ámbár venni félek,
 Szívembe bé-veszlek.

Jöjj hozzám édes Gyámom!
 Szerelmes Jézusom.
 Vétettem, de már bánom,
 Légy hát hív orvosom.

ÜNNEPI RÉSZ. 35

Parancsold csak egy szóval
Azonnal gyógyulok,
'S meg-telvén minden jóval,
Nevednek hódolok.

Oh! vezess malasztoddal
Ez élet pályáján;
Ápolgass nagy titkoddal
Halálom óráján:
Haláltoli félelmet
Bennem szent testeddel;
Enyhítsd a' vég gyötrelmet
Szentséges véreddel.

BB-FEJZÉS

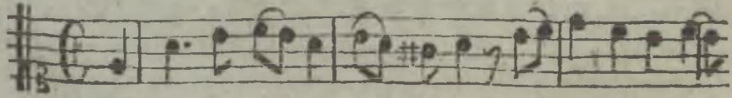
Jézus! kit e' Misének
Áldottunk titkában,
Részeltess érdemének
Nagy sokaságban,
Tessék Istenségednek
Gyarló tiszteletünk,
Adgy áldást hiv népednek,
Légy védünk, 's életünk.

v.

MISE ÉNEK

Ádventi Rorátékra, az az : hajnali Misékre.

BÉ-VEZETÉS.

Harma-toz-zatok szent egek! Jőjj-le mennyei
Nyilat-koz-zatok fel-le-gek, szüljé-tek az i-

4. melléklet (az előző hét képoldal).

MISEÉNEKEK.

MISEÉNEKEK.

7

Az evangeliumra.

Az evangelium áll Isten igéjéből,
Ez azon fenék-köszál, melyen hitünk épül;
Maga oktatott erre, ki nem csalhat minket,
Nyissuk fel értésére tehát sziveinket.

Hiszkegyre.

Mi hiszünk az Atyában, ki mély végzéséből
Mindent világ jártában teremtett semmiből.
Fia Istenségével hozzánk bocsátatott,
Szentlélek erejével szüztől fogantatott.

Feláldozásra.

Vedd Uram! kegyelmedbe, a mit fölszentelünk,
Ámbátor most elődbe kenyeret s bort te-
szünk,

Mely változik Krisztusnak testévé s vérévé,
Mind élők- s mind holtaknak lelki reményévé.

Neked akaratumkat áldozzuk s szívünket,
Neked gondolatunkat, oh segits bennünket:
Hogy parancsolatidat híven megtarthassuk,
S bűn által malasztidat el ne távoztassuk.

Az első csendítésre.

Szavunkat és szívünket az égre emeljük,
Szabaoth Istenünket szentnek énekeljük,

Uram! méltóságoddal tele van föld és ég,
Térjen meg malasztoddal a vak hitetlenség.

Urfelmutatás után.

Ki fogja meg e csodát hogy Isten ember lett?
S alázván méltóságát érettünk szenvedett?
Őt szintoly nagy csodával látjuk most itt jelen,
Hitünknek világával oltári szentségben.

Áldozáskor.

Hiv lelkek! örüljetek, nagy csoda történék:
Az Isten előttetek fődve megjelenék,
Kenyér s bor színe alá Jézus teste s vére,
Im magát eltítkolá lelkünk élelmére.

Ha eljön az életnek vég szempillantása,
Ez égi eledelnek biztat táplálása;
A halál nem ijeszti a hivek sziveit,
Mert az ég ránk terjeszti hatalmas kezeit.

Az utolsó áldásra.

Jézus! kit e misének imádtunk titkában,
Szent színed kegyelmének részesíts árbában;
Tessék Istenségednél égő tiszteletünk,
Maradj meg hivednél, s úgy boldogok le-
szünk.

9.

„Hol vagy én szerelmes Jézus Krisztusom stb.“ szerint.

A mise kezdetére.

Jertek áldozatra, hív keresztények!
Zengjen ajkainkról szívbeli ének;
Légy imádvá tőlünk oh nagy Isten!
Hogy most egybegyűjtél minket itten.

Mi is bemutatjuk áldozatunkat,
Melyet oltárodra buzgó szívünk ad;
Szent Atyánk! te jó vagy, oh ne vesd meg
Lelki áldozatját híveidnek.

Az angyali énekre.

Jéz Dicséret, dicsőség neked, Istenünk!
Tö! Lelki békeséget földön adj nekünk;
Mi Add, hogy a kik minket megbántottak,
Szívbeli megbocsássunk mindazoknak.

Az evangeliumra.

Az evangelium Isten igéje,
Hirdetve az ember üdvességére;
Adj Uram malasztot, hogy úgy éljünk:
Mint szentséges igéd hagyja nekünk.

Hiszek egyre.

Hiszszük az egy Istent három személyben,
Hiszünk Jézus Krisztus Istenségében,
Hiszszük a miket csak ő tanított,
Mert minket e hitben boldogított.

Feláldozásra.

Vedd Uram! mit szolgád szentelt kezében
Fölségednek áldoz kenyér s borszinben;
Jézus úgy rendelte, és úgy tennünk,
A mint ő rendelé — üdvösségünk.

2*

MISEÉNEKEK.

7

Az evangeliumra.

Az evangelium áll Isten igéjéből,
Ez azon fenék-köszál, melyen hitünk épül;
Maga oktatótt erre, ki nem csalhat minket,
Nyissuk fel értésére tehát sziveinket.

Hiszkegyre.

Mi hiszünk az Atyában, ki mély végzéséből
Mindent világ jártában teremtett semmiből.
Fia Istenségével hozzánk bocsátatott,
Szentlélek erejével szűztől fogantatott.

Felldozásra.

Vedd Uram! kegyelmedbe, a mit fölszentelünk,
Ámbátor most elődbe kenyeret s bort te-
szünk,
Mely változik Krisztusnak testévé s vérévé,
Mind élők- s mind holtaknak lelki reményévé.

Neked akarunkat áldozzuk s szívünket,
Neked gondolatunkat, oh segíts bennünket:
Hogy parancsolatidat híven megtarthassuk,
S bűn által malasztidat el ne távoztassuk.

Az első csendítésre.

Szavunkat és szívünket az égbe emeljük,
Szabaoth Istenünket szentnek énekeljük,

Uram! méltóságoddal tele van föld és ég,
Térjen meg malasztoddal a vak hitetlenség.

Urfelmutatás után.

Ki fogja meg e csodát hogy Isten ember lett?
S alázván méltóságát érettünk szenvedett?
Őt szintoly nagy csodával látjuk most itt jelen,
Hitünknek világával oltári szentségben.

Áldozáskor.

Hiv lelkek! örüljete, nagy csoda történék:
Az Isten előttetek földve megjelenék,
Kenyér s bor színe alá Jézus teste s vére,
Im magát eltitkolá lelkünk élelmére.

Ha eljön az életnek vég szempillantása,
Ez égi eledelnek biztat táplálása;
A halál nem ijeszti a hívek sziveit,
Mert az ég ránk terjeszti hatalmas kezeit.

Az utolsó áldásra.

Jézus! kit e misének imádtunk titkában,
Szent színed kegyelmének részesíts árában;
Tessék Istenségednél égő tisztületünk,
Maradj meg hivednél, s úgy boldogok le-
szünk.

9.

„Hol vagy én szerelmes Jézus Krisztusom stb.“ szerint.

A mise kezdetére.

Jertek áldozatra, hív keresztények!
Zengjen ajkainkról szívbéli ének;
Légy imádva tőlünk oh nagy Isten!
Hogy most egybegyűjtél minket itten.

Mi is bemutatjuk áldozatunkat,
Melyet oltárodra buzgó szívünk ad;
Szent Atyánk! te jó vagy, oh ne vesd meg
Lelki áldozatját híveidnek.

Az angyali énekre.

Dicséret, dicsőség neked, Istenünk!
Lelki békeséget földön adj nekünk;
Add, hogy a kik minket megbántottak,
Szívből megbocsássunk mindazoknak.

Az evangeliumra.

Az evangelium Isten igéje,
Hirdetve az ember üdvességére;
Adj Uram malasztot, hogy úgy éljünk:
Mint szentséges igéd hagyja nekünk.

Hiszek egyre.

Hiszszük az egy Istent három személyben,
Hiszünk Jézus Krisztus Istenségében,
Hiszszük a miket csak ő tanított,
Mert minket e hitben boldogított.

Felldozásra.

Vedd Uram! mit szolgál szentelt kezében
Fölségednek áldoz kenyér s borszinben;
Jézus úgy rendelte, és úgy tennünk,
A mint ő rendelé — üdvösségünk.

2*

5. melléklet (az előző két képpoldal).

A probléma tehát az volt, hogy a túl sok hosszú szótag miatt nehéz volt kialakítani a trocheusokhoz és jambusokhoz szükséges hosszú-rövid vagy rövid-hosszú szótagok folyamatos váltakozását. A megoldást az egyezményesen bevezetett „közös szótag” jelentette, amit a nyugat-európai hangsúlyváltó verselés alapján képeztek le. Eszerint a rövid magánhangzós zárt szótagot, ha azt mássalhangzó követte, tetszés szerint vehették rövidnek vagy hosszúnak, ahogy a versláb megkívánta (ez az antik-időmértékben mindig hosszú). Azt, hogy rövidnek vagy hosszúnak vették a közös szótagokat, az énekekben a zenei hang súlyviszonya szabta meg. A zene tehát egyrészt egyértelműsítette, másrészt segítette a szövegek trocheusi vagy jambusi lejtésének kialakítását. Fontos ugyanakkor, hogy ezt először kifejezetten csak az énekekben tartották megengedettnek, illetve e könnyebbség kedvéért való engedményt csak átmenetinek gondolták. A cél az volt, hogy nyelvünk annyira hajlékonyá váljék, hogy az antik-időmérték szabályrendszere szerint is könnyű legyen majdan trocheusi és jambusi sorokat írni. Természetesen nem így történt. A XVIII-XIX. századi metrikus dallamok, illetve az ezek hatására (is) megújuló költői nyelvezet később kialakította azt a szimultán verselési rendszert, ami mindmáig a magyar lírai nyelv sajátossága. A költők egyrészt felismerték a hangsúlyban rejlő lehetőséget, másrészt a hangsúlyváltás imitálásból fakadó lebegtető nyelvi játéklehetőséget többé nem engedték el.

Az *Im! artzunkra borúlunk...* esetében azonban még küzdenie kellett a fordítónak a jambusi lejtésért. A műfaj sajátosságából adódóan, illetve mivel mindez a verstani megújulás kezdetére esett, a szöveg formai-prozódiai kidolgozottsága egyben a szerző személyéhez is a legfőbb kulcsunk.

(szerző)

Az *Im! artzunkra borúlunk...* szerzősége körüli problémát Császár Elemér azért vetette fel, mert szembesült azzal, hogy a miseének nemcsak Verseghy *Keresztény Ajtatosságok* című kéziratában szerepel, de már korábban megjelent az Ányos Pál által szerkesztett *Énekek Könyvében* is. (Az 1785-ös kézirat miatt a két kötet valójában egyidejű.)

Bár Császár Elemér az *Énekek Könyve* legtöbb darabját a könyv szerkesztőjének, Ányosnak tulajdonította, –igaz, azzal a kitételrel, hogy feltehetően több pap-költő barátja, így Kreskay, Verseghy, Virág Benedek segített neki – a miseének-sorozat szerzőjének Verseghyt gondolta.¹⁰¹ A Verseghyről és Ányosról is monográfiát író, mindkét literátor költői munkásságát behatóan ismerő irodalomtörténész más forrásokból még nem ismerte a miseénekeket, így elsősorban Verseghy kéziratára alapozta hipotézisét. A miseének-sorozat formájáról és verseléséről így nyilatkozott: „a mise egyes részeihez készített énekek első próbálkozásai a költészet terén, de még egyáltalán nem sikerültek. Nem

¹⁰¹ Az *Énekek Könyve* formai változatosságát kiemelte, illetve erősen dicsérte Császár. CSÁSZÁR Elemér: *Ányos Pál, 1756–1784*. (Magyar Történelmi Életrajzok) A Magyar Történelmi Társulat Kiadása, Atheneum R-T Könyvnyomdája, Budapest 1912. 216–217.

egyebek ezen énekek versbe szedett lapos prózánál, a mely sokszor az érthetlenségig zavaros. A verselés is rossz, vagy legalábbis döcögős. Magyaros versformában vannak az énekek írva, de a rhytmus lüktetését csak bajjal érezzük, a cezurával alig gondol, úgy hogy tulajdonképpen csak az összecsengő ragrímek teszik verssé. [...] Egyetlen érdemük így a forma megválasztása. Ugyanabban a mértékben vannak írva, mint Kisfaludy Sándor regéi. [...] Valószínű, hogy Verseghy erre a stropha-alkotásra a népköltészetből merített ösztönzést, mint jó zenész ismerte a magyar nép verselését [...] Kár, hogy csak itt alkalmazza, később, mikor költeményei nyomtatásban is megjelennek, egészen átpártol a modern nyugat-európai és a klasszikus verseléshez.”¹⁰² A népi inspirációra, illetve a Kisfaludy-formára való hibás vonatkoztatást leszámítva – amivel Császár a számára mérvadó népnemzeti esztétika elvei szerint próbálta Verseghy nyugatias formájú líráját rehabilitálni – az első mondatokban meglehetősen pontosan meghatározta az énekek ritmusát-formáját. Mivel azonban inspirációs forrásukat nem ismerete, kizárólag Verseghy fiatalágának, első költői próbálkozásának tudta be az ütemhangsúlyos verseléshez képest valóban szabálytalan, „döcögős”, majd hogyanem cezurátlan, azaz ilyen módon ritmustalan verselést. Bár Császár rátapintott a lényegre, a fonákáról nézve a dolgot nem találhatott szépséget benne. Pedig ha a nyugat-európai verselés hazai fejlődésébe illesztve, saját kontextusán belül vizsgáljuk az ének formai-prozódiai állapotát, nem hogy rossznak nem lehet nevezni, de a korabeli nyugat-európai metrikus törekvések egyik jól kidolgozott mintapéldájának tekinthető a darab.

Mivel Császár a szöveghez tartozó dallam ismerete nélkül a 676767-es sorokat a korabeli énekköltészetből kiindulva magyaros formának tekintette, fel sem vetette a sorok jambizálásának lehetőségét. Márpedig a felütéses dallam-minta miatt a sorkezdő szótagok hangsúlytalansága valóban okoz egyfajta belső lebegést, ami ütemhangsúlyos formába szorítva bizonytalan cezuraként, ritmustalanságként aposztrofálható.

Császár Elemér bizonytalanságából kiindulva a szakirodalom később Verseghy vagy Ányos szerzősége között ingadozott, mígnem legutóbb Szelestei N. László 2013-as tanulmányában Ányosnak nyújtotta a pálmát.¹⁰³ Azóta a *Sélyei Nagy Ignác püspökségéről* szóló monográfiájában azonban újabb, e szempontból igen fontos forrásokat tárt fel, melyek megerősítik ama nézetünket, hogy az *Im' artzunkra borúlunk...* szerzője bizonyosan nem Ányos Pál, bár nem is feltétlenül Verseghy Ferenc.

Ányos Pál lírai munkássága önmagában is majdnem kizárja a *Wir werfen uns darnieder...* fordítását. Ányos ugyanis legtöbb versét páros rímű felező 12-esekben, Zrínyi-sorokban írta, illetve néhányszor használta a négyesrímű Gyöngyösi-strófát is. Szerelmi költeményeiben pedig vagy a korabeli egyházi ütemhangsúlyos énekformákat alkalmazta, vagy Amade hatását lehet felfe-

¹⁰² Uo. 490–491.

¹⁰³ SZELESTEI: „Az Énekek könyve és Ányos Pál” (ld. 75. jz.) 42–49.

dezni nála (ezek között vannak változatosabb ütemhangsúlyos formák is enyhe trocheusi lüktetéssel), de jambusi lüktetéssel sehol sem találkozunk. Császár Elemér az 1785-ös *Énekek Könyve* teljes anyagából azt a következtetést vont le, hogy „Ányos, bár nem volt zenész, s úgy látszik, zenei hallása sem volt fejlett, nagy lelkesedéssel és szorgalommal fogott a munkához, úgy hogy legfőlegb másfélévi időköz alatt teljesen elkészítette a több mint száz énekből, nyolcz litániából és vagy harmincz imádságból álló énekes könyvet.”¹⁰⁴ Fontos, hogy az *Im! arczunkra borúlunkon* kívül a többi darab a népénekek strófaformáihoz és verseléséhez illeszkedve hagyományos rímes-ütemhangsúlyos verselésben készült, Ányos és Kreskay ízlése és verselési szokása szerint. Az *Im! arczunkra borúlunk...* tehát verstani-formai szempontból kakukktójas.

Ma már biztosan tudjuk, hogy az *Énekek könyve* összeállítója és megrendelője Séllyei Nagy Ignác székesfehérvári püspök volt.¹⁰⁵ Célja az előszó szerint a „Zür Zavar Énekek” Lelkiebbekre cserélése volt.¹⁰⁶ A kézirat legnagyobb része valóban Ányos Pál kézírásában maradt fenn,¹⁰⁷ ám *Az isteni gondviselés, Lelki dicséret I-II*, valamint az *Im! artzunkra borúlunk...* kezdetű miseének, továbbá a Szentháromság utáni vasárnapokra készült énekeket egy másik kéz írta eltérő minőségű papírra.¹⁰⁸ Bár nézetünk szerint a kötet szerkesztőjének a kézírása, főleg egy püspöki megbízásra készült egyházi énekeskönyvnél nem bizonyítja az énekek szerzőségét, a normaének fordítása még csak nem is Ányos kézírásában maradt fenn. Szelestei többször azzal érvelt Ányos szerzősége mellett, hogy „a korabeli adatok is amellet szólnak, hogy Ányos Pál fordításáról van szó”.¹⁰⁹ A korabeli adatok azonban csak az *Énekek könyve* összeállítójaként említik Ányost, az *Im! artzunkra borúlunkról* egyetlen helyen sincs szó. Természetesen nem zárható ki, hogy a perikópákat ő öntötte versbe, vagy néhány darabot újrafordított, de filológiai bizonyíték arra sincs. Fontos továbbá, hogy Ányos Pál nem volt zenész, márpedig a *Wir werfen uns darniedert* egy megadott dallamra kellett magyarosítani, amihez elengedhetetlen volt az ekkor formálódó metrikus zenei-prozódiai tudás, Ányos pedig ennek nem volt

¹⁰⁴ CSÁSZÁR: Ányos Pál (ld. 101. jz.) 206.

¹⁰⁵ SZELESTEI N. László: *Séllyei Nagy Ignác püspöksége* (Tanulmányok és források). (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok) Séd Nyomda Kft, Budapest 2020. 67.

¹⁰⁶ „Szükséges volt az Evangéliom, és Anyaszentegyháznak Lelke szerént való énekeket el rendelni, hogy mind a Lelki Atyáknak, mind pedig magoknak a’ Hiveknek-is légyen helyyes Módjok, és okok anyyi sok Zur [!] - Zavar Énekeket, mellyekel [!] a’ jó Énekek fogyatkozása miát Csufooltott az Isteni Szolgálatot illető Tisztaság, ki tiltani Megyéjebtül, és énekesseiket kötelezni Istenessebb, és Lelkiebb énekekre. [...] Vajha a’ jobb szavu Gyermeknek, és fő-képpen az ájtatos Aszszonyi Nép gyakorolnak ezen énekeket, ’s kellemetes Zengedezéssel gyarapítani sörénykednének buzgóságát a’ Hiveknek. Notáját könnyű föl találni akár mellyikének-is, ez kinek kinek szabad választásában áll.” *Énekek Könyve*. 1785. Intés (A2).

¹⁰⁷ Székesfehérvári Püspöki Levéltár, Kéziratok, Nr. 1537; Ányos 1782 őszén került Székesfehérvárra, Szelestei szerint ezután megkaphatta a megbízást a püspöktől az énekeskönyv elkészítésére. Szelestei N., Séllyei Nagy Ignác püspöksége (ld. 105. jz.) 60.

¹⁰⁸ SZELESTEI: Séllyei Nagy Ignác püspöksége (ld. 105. jz.) 12, 74.

¹⁰⁹ SZELESTEI: „Az Énekek könyve és Ányos Pál” (ld. 75. jz.) 44.

birtokában. *Reménség Reménség, de hamar meg tsalál...* kezdetű verséhez például kifejezetten Kreskay Imre kérésére Verseggy illesztett 1780-ban egy verbunkos dallamot, mivel Ányos azt nem dallamra írta.¹¹⁰ Ányos ilyen szempontból még meglehetősen tökéletlen verseléséről 1791-es *Rövid Értekezések a' Musikáról* című tanulmányában is írt Verseggy, ahol elsőként fogalmazta meg a dallamra való versírás prozódiai törvényeit.¹¹¹ Ányos tehát alkotástechnikai és filológiai érvek alapján nem lehetett a normaének szerzője.

Császár Elemér Kreskay Imrét, Virág Benedeket és Verseggyt említi meg Ányos segítőjeként az *Énekek Könyvéhez*, ám Kreskay Imre és Virág Benedek verselési szokásuk és lírai munkásságuk alapján szintén kizárható a normaének magyarításából. Kreskay a magyaros vereslési hagyomány híve volt, aminek természetesen szerves része volt az egyházi énekköltészet, ő pedig tudatosan szinte csak és kizárólag azt művelte. Virágh Benedek ezzel mintegy ellentétesen az antik-időmérték terjesztésének szolgálatába állt, dallamra éppen ezért nem írt verseket. Verseggy az egyetlen, aki minden szempontból megfelel a fordítói kívánalmaknak.

Versegghynek literátorként, muzsikusként kezdettől a lírai énekek korabeli esztétikájának megfelelő megújítása volt a célja, amibe a népnyelvű egyházi énekek is beletartoztak. Ennek legfontosabb kritériuma az újabb, szorosan metrikus (trocheusi és jambusi lüktetésű) dallamokhoz való szövegalkalmazásnak megfelelő prozódia kidolgozása volt. Verseggy korának elismert muzsikusa volt, zenei pályafutása az egyházon belül kezdődött.¹¹² Legkorábbi kottás énekgyűjteménye, az 1781-es *Parnassus*-kézirat nemcsak számtalan korabeli egyházi éneket tartalmaz, de Haydn és Steffan, illetve más érzékeny dallamokra írt vallásos énekek is találhatók benne, melyeket Verseggy ifjú pálos szerzetesként készített, nyilvánvalóan a rend metrikus reformtörekvéseivel összhangban.¹¹³ Lírai munkásságának középpontjában mindvégig a helyes prozódiai kialakítása maradt, a kötetei előtt közreadott összes esztétikai-poétikai-verstani tanulmányban többek között ezt is fejtegeti. Miután öregkorában ismét feléledtek egyházi kapcsolatai, Horváth János veszprémi kanonok (későbbi székesfehérvári püspök), Fischer István egri érsek, majd pedig Rudnay Sándor hercegprímás kérésére egyéb teológiai munkái mellett az egyházi énekek zenei-prozódiai megújításán dolgozott. Új énekeket írt, a régieket kijavította, illetve lektorálta a Jáger Bernát és Nagy Gábor által szerkesztett, készülőben lévő új, egységes énekeskönyvet¹¹⁴ (ez végül nem került kiadásra),

¹¹⁰ Verseggy Ferenc összes költeményei (ld. 14. jz.) I/913–914.

¹¹¹ Verseggy Ferenc összes költeményei (ld. 14. jz.) I/16.

¹¹² Bárdos Kornél kutatásaiból tudjuk, hogy 1775–1777 között Egerben Verseggy töltötte be a székesegyházi karnagy helyettesi posztját, az úgynevezett praefectus cantus (magister cantus) tisztséget. BÁRDOS Kornél: *Eger zenéje 1687–1887*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1987. 160.

¹¹³ Verseggy Ferenc összes költeményei (ld. 14. jz.) I/1055–1059, II/50–52.

¹¹⁴ Verseggy Ferenc levelezése (ld. 50. jz.) 368–377, 946–950.

amit azonban tulajdonképpen semmilyen szempontból nem tartott megfelelőnek, mivel a régi énekeskönyvek anyagából válogattak.¹¹⁵

Ezzel szembeállítva, mintegy az új esztétikai ideálnak minden tekintetben, zeneileg és a teológiaiilag is megfelelőt, jó példaként említette az *Im! arczunkra borúlunkot*.¹¹⁶ Kiss Ferenc, Verseggy barátja, egyben az egyházi énekekre vonatkozóan egyházmegyei cenzora is Verseggy idealizáló szándékával és látásmódjával szemben azonban a következőket írta: „Amaz egész Mise alá szolgáló Ének: *Im Arczunkra* 's a' t nehezen kap Hazánkban lábot, mert mái napig is tapasztalhatni, hogy bár 6. 7. száz jelen lévő köznépből is alig énekel 25. Én úgy vélem a' nyelv kenységéhez nem alkalmaztatott Ariája miatt – inkább kedveltetik a' több tekintetekben alkalmasabb: *Jertek keresztény* etc.”¹¹⁷ Kiss Ferenc kijelentése tehát megmagyarázza, egyszersmind megerősíti a fentebb bemutatott magyar dallamforrásokat.

Verseggy költői munkássága tehát alátámasztaná a szerzőséget, de mivel sehol sem hivatkozik saját munkájaként az *Im! artzunkra borúlunkra*, ezt egyértelműen nem jelenthetjük ki. Mindez azért is lehet így, mivel a *Keresztény Ajtatósságok*, illetve a benne lévő darabok esetében nincs értelme a mai, modern szerzőfogalmat működtetni, hiszen az egyházi énekek fordítása-magyarítása rendkívül kötött toposzkészletük miatt – amibe a teológiai-dogmatikai helyesség is beletartozott – nem tartozhatott a privát életműbe. Már csak azért sem, mert alapvetően az egyházi szolgálat egyik formáját jelentette, ami kizárta a személyes „dicsőséget”. Verseggy ilyen irányú tevékenységéről tudtak az egyházi berkekben, és mivel igen kevesen voltak, akik értettek a modern metrikus dallamokra való szövegíráshoz, ha nem is ő magyarította a normanéket, feltehetően bevonták az alkotásba. Szentelése után szó volt arról, hogy 1782-ben Székesfehérvárra kerül, végül azonban Pestre helyezték. Levelezése alapján igen közeli kapcsolatban volt Ányossal és Kreskayval, tehát nyilvánvalóan tudott az *Énekek Könyve* munkálatairól is.

Ha nem ő volt a *Wir werfen uns darnieder...* magyarítója, akkor maga a püspök (1777–1789), Séllyei Nagy Ignác lehetett, amihez, a perikópák versbe szedéséhez hasonlóan, igénybe vehette a korabeli költők segítségét.¹¹⁸ Séllyei Ig-

¹¹⁵ „[...] vagynak meg hagyni valók, vagynak csinoztatást várók, de szükség képen ujjonnan készítettők is. Ez utolsónak Áriáik magokban hordják az Egyházi Gravitást, és távul járván az igen mesterséges szökésektől, majd édességök által olvadoztassák a' szívet, majd pedig fordúlattyaikkal eszközözljék annak a' buzgóságra ömlő gyúlékonyságát. Legyenek többnyire metrumokban, hogy leg alább félszázad alatt lassankint a' nép is ízlést kapjon erántok.” (Kiss Ferenc – Verseggy Ferencnek. 1821 febr. 25. és márc. 12. között, in *Verseggy Ferenc levelezése* (ld. 50. jz.) 375.

¹¹⁶ Verseggy Ferenc – Horváth Jánosnak, 1821. február 25, in *Verseggy Ferenc levelezése* (ld. 50. jz.) 370.

¹¹⁷ Kiss Ferenc – Verseggy Ferencnek. 1821 febr. 25. és márc. 12. között, in *Verseggy Ferenc levelezése* (ld. 50. jz.) 374–375.

¹¹⁸ Ld. Szelestei „[...] pro singulis dominicis, Festis item quae peculiariora sunt Patriae, ex illius diei Evangelii doctrina Cantiones colligeremus easque in Hungaricum Rythmum optimorum quorumque Lyricorum poetarum sensu et iudicio transpositas, Hungaricae Ecclesiae servitio devoveremus.” Székesfehérvár, PLt, Acta Ecclesiae Albaregalensis, IV, nr. 5901/4, 1783–1786, 373.

nác a literátorságot igen magas szinten művelte. Az első magyar misefordítás mellett számtalan egyéb, a reformkatolicizmus szellemiségében született egyházi szöveget írt-magyarított. Az 1785-ös *Énekek Könyve* mellett, időben azt körülölelve, másik két Muratori hatását tükröző imakönyvet is kiadott. A székesfehérvári egyházmegyében általa alapított Oltáriszentség Társulat tagjai számára 1780-ban *Az Oltáriszentséget szüntelen imádó ajtatos társaság* címmel jelentetett meg egy kézikönyvet,¹¹⁹ 1789-ben pedig a címében a Verseghy-kéziratcímrel szintén majdnem megegyező *A' kereszténynek ájtatossága, és hitbéli tanúságát* adta ki a hozzákötött *A keresztény hitnek értelme* című katekizmussal együtt.¹²⁰ *A' kereszténynek ájtatosságában* újra napvilágot látott az 1785-ben megjelent *Im! artzunkra borúlunk...*, és az 1763-ban Egerben megjelent szentmise fordítás is.

A fentebbiek alapján Séllyei Ignác kulcsszerepet játszott az *Im! artzunkra borúlunk...* születésében. A források, illetve a felmerülő korabeli költők munkássága alapján a darabot vagy Verseghy Ferenc magyarította, vagy olyan koprodukció volt, amit II. József rendeletére a székesfehérvári püspök indított útjára, akinek az éneket mielőbb ki kellett adnia magyar nyelven. Ehhez akár Ányoson keresztül, akár közvetlenül, az a Verseghy Ferenc lehetett a segítségére, aki nemcsak hogy ekkor már a gyakorlatban is próbálkozott metrikus magyar nyelvű énekek írásával, de ennek elméleti fogódzóit is nekiállt kidolgozni, amiért azután élete végéig síkra szállt.

Bár II. József liturgikus reformjait halála után hatálytalanították, a normaeének addigra már bekerült a népénekek közé, és így vagy úgy – sajátjával vagy más dallammal párosítva, vagy a szöveg átformálásával –, de megkezdte térhódítását a katolikus egyházban.

(A vasárnapok és Magyarországon kedveltebb ünnepnapok evangéliumi tanításáról szóló énekeket összegyűjtjük és azokat a legjobb költők véleménye és megítélése szerint ritmikailag javítva ajánljuk a magyar egyház szolgálatára. Szelestei N. László fordítása) Idézi: SZELESTEI: *Séllyei Nagy Ignác püspöksége* (ld. 105. jz.) 64.

¹¹⁹ *Az Oltáriszentséget szüntelen imádó ajtatos társaság Székes Fehér-Vári Püspökségben*. Royer Ferentz Bötüivel, Pest 1780.; A könyvhöz hozzákötöttek egy önálló lapszámozású kiadványt is: *A Szent Lélek Istenhez való nyoltzad napi ájtatosság*. Ettől terjedelemben és tartalomban is némileg eltérve ugyanekkor német nyelven is megjelent a kézikönyv: *Das allerheiligste Altarsakrament immerwährend-anbethende Bruderschaft is der Stuhlweissenburger Kirchensprengel*. Ld. SZELESTEI: „Séllyei Nagy Ignác székesfehérvári püspök két imakönyvéről” (ld. 17. jz.)

¹²⁰ *A' kereszténynek ájtatossága, és hitbéli tanúsága, mellyben röviden meg-magyaráztatik minden, a' mi az idvességre szükséges*. Fűskuti Landerer Mihály' betűivel, Pozsony 1789; *A' keresztény hitnek értelme, melyben rövideden megmagyaráztatik minden, a' mi az idvességre szükséges*. Landerer, Pozsony 1789.